

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Obor: Psychologie, prezenční forma studia

Specifika péče pěstounů prarodičů

Bc. Tereza Bystroňová

Vedoucí práce: PhDr. Jolana Mižikarová

Praha 2019

Prague College of Psychosocial Studies

Study program: Psychology, full-time study

The specifics of Grandparent's Foster Care

Bc. Tereza Bystroňová

The Diploma's Thesis Supervisor: PhDr. Jolana Mižikarová

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma:

„Specifika péče pěstounů prarodičů“, vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V dne

Podpis

Poděkování

Děkuji PhDr. Jolaně Mižikarové za vedení této práce, podnětné rady a podporu. Ráda bych také poděkovala všem pěstounům, kteří byli ochotni k účasti na výzkumu a organizaci Náhradním rodinám, o.p.s. za spolupráci.

Bc. Tereza Bystroňová

Obsah

Úvod	8
Teoretická část	9
1. Rodina	9
1.1. Vymezení pojmu.....	9
1.2. Profesionální rodina.....	10
1.3. Rodičovství vlastní a rodičovství náhradní.....	12
1.4. Funkce rodiny	13
1.4.1. Reprodukční funkce	13
1.4.2. Materiální funkce	13
1.4.3. Výchovná funkce.....	14
1.4.4. Emocionální funkce.....	15
2. Náhradní rodinná péče	16
2.1. Formy náhradní rodinné péče	16
2.1.1. Svěření dítěte do péče jiné osoby	16
2.1.2. Osvojení	16
2.1.3. Pěstounská péče.....	17
2.1.4. Pěstounská péče na přechodnou dobu	18
2.1.5. Poručenství	19
2.1.6. Hostitelství	20
2.1. Historie náhradní rodinné péče	20
2.1.1. Pěstounská péče v Čechách do roku 1918.....	22
2.1.2. Pěstounská péče v Československu do roku 1950.....	23
2.1.3. Pěstounská péče v Čechách po roce 1950	24
3. Vývoj dítěte v náhradní rodinné péči.....	25
3.1. Vrozené dispozice a jejich význam při vytváření dětské osobnosti	25
3.2. Vlastní i náhradní rodina a jejich význam při vytváření dětské osobnosti.....	26
3.3. Teorie psychosociálního vývoje osobnosti E. Eriksona.....	29
4. Příbuzenská pěstounská péče	30
4.1. Pěstounská péče prarodičů.....	30
4.1.1. Výhody	31
4.1.2. Rizika	32
4.2. Traumata, s nimiž přicházejí děti do péče pěstounů prarodičů	32
4.2.1. Ztráta rodiče	33
4.2.2. Nemoc rodiče s fatální prognózou.....	33

4.2.3.	Nedostatečná či špatná péče rodičů	34
4.2.4.	Zkušenosti s týráním nebo zneužíváním	34
4.3.	Projevy traumatu.....	35
4.3.1.	Narušený režim spánku a bdění.....	36
4.3.2.	Zpomalení či zastavení psychomotorického vývoje.....	36
4.3.3.	Projevy chování.....	36
4.3.4.	Problémy ve vztazích	37
Praktická část.....		38
5.	Výzkumné šetření	38
5.1.	Cíl diplomové práce.....	38
5.2.	Metodika.....	38
5.2.1.	Metoda zpracování získaných dat	39
5.3.	Charakteristika souboru	40
5.4.	Reflexe vlastní zkušenosti v práci s rodinami.....	40
5.5.	Kazuistika č. 1 Robert.....	44
5.6.	Kazuistika č. 2 Mahulenska.....	49
5.7.	Kazuistika č. 3 Veronika.....	55
5.8.	Kazuistika č. 4 Dominik	60
5.9.	Kazuistika č. 3 Tadeáš	65
5.10.	Shrnutí zjištění	70
6.	Diskuze.....	73
Závěr		75
Seznam použitých zdrojů		76
Přílohy.....		80
Příloha č. 1:	Rizikové faktory na straně rodičů.....	80
Příloha č. 2:	Pohled dítěte na pěstounskou péči prarodičů.....	82
Příloha č. 3:	Životní dráha Kazuistika č. 1	83
Příloha č. 4:	Životní dráha Kazuistika č. 2.....	84
Příloha č. 5:	Životní dráha Kazuistika č. 3	85
Příloha č. 6:	Životní dráha Kazuistika č. 4.....	86
Příloha č. 7:	Životní dráha Kazuistika č. 5.....	87

Anotace

Cílem této diplomové práce je popsat specifika pěstounské výchovy vykonávané prarodiči. Práce je rozdělena do dvou částí. V první části jsou uvedeny teoretické poznatky o rodině, náhradní rodinné péči, vývoji dítěte v náhradní rodinné péči a příbuzenské pěstounské péči. Praktická část obsahuje 5 případových studií, které demonstrují typické případy příbuzenské pěstounské péče. Fenomény, které se zde objevují, jsou předmětem diskuze.

Klíčová slova

Pěstounská péče, prarodiče, příbuzní, výchova

Abstract

The Aim of this diploma thesis is to describe the specifics of foster care provided by grandparents. This thesis contains two parts. First part presents theoretical information about family foster care and about development of child in foster care and foster care provided by family relatives. The second part contains 5 case studies that demonstrate possible cases of foster care provided by family relatives. The phenomena that appear here are issues of discussion.

Keywords

Foster care, grandparents, relatives, upbringing

Úvod

Privést na svět dítě, vychovat ho a sledovat, jak se dále vyvíjí, jak nakládá se svým životem, přivádí na svět potomky a těm předává všechno, co jsme ho naučili, je úkolem rodičů. Ne vždy se to však podaří. Ne v každé rodině jde vše podle plánu a ne vždy je dítě tím plánem. Někteří z nás z různých důvodů nemohou, nechtějí nebo jen neumějí dítěti poskytnout k jeho zdárnému vývoji to, co potřebuje.

Naštěstí jsou různé možnosti, řešení, a lidé, kteří se chtějí o dítě postarat. Každému je asi zřejmé, že rodiče, jsou pro dítě nenahraditelní, a proto se veškeré orgány, které dohlížejí na zdárné dětství dítěte, obrací nejprve na nejbližší, které má dítě kolem sebe. Nejčastěji to bývají prarodiče.

Po dobu pěti let jsem pracovala jako doprovázející pracovník pěstounských rodin. Většina našich pěstounů, byli právě prarodiče, kteří z nejrůznějších důvodů vychovávali svá vnoučata. Pro samotné pečovatele je tento úkol často velmi náročný, a to z mnoha důvodů. V této práci bych se ráda pokusila poukázat na nelehký úkol prarodičů, který obnáší výchova jejich vnoučat. Soustředí se hlavně na psychologické fenomény, které mohou ve výchově působit potíže a se kterými jsem se osobně setkala během své praxe.

Díky této bohaté zkušenosti přináším do mé práce rozměr osobní a využívám k tomu případové studie několika vybraných rodin. Na jednotlivých případech se zároveň pokouším demonstrovat typické problémy, které rodiny řeší a zároveň přinést ucelený pohled na tuto problematiku.

Teoretické podklady slouží k základní orientaci v problematice podpořené několika málo výzkumy souvisejícími s touto tematikou. Od obecných základních pojmů souvisejících s pěstounskou péčí, její legislativní stránkou a postavením v náhradní rodinné péči ve společnosti, přes vybrané psychologické aspekty spojené s prožíváním pěstounské péče u dětí a prarodičů.

Teoretická část

1. Rodina

1.1. Vymezení pojmu

Pod pojmem rodina si každý představujeme něco jiného. Matějček (1994) označuje rodinu za nejstarší společenskou instituci. Její vznik je spojený s dobou, která je té nynější již velmi vzdálená.

V mnohých psychologických publikacích se dočítáme o úpadku rodiny jako důsledku stále se zrychlujícího procesu industrializace. S tím souvisí změny genderových rolí, kdy se ženy z pozice pečovatelek o domácnost přesouvají více do veřejné sféry. Na druhou stranu jsou zde studie, které tvrdí, že rodičovství má i v dnešní době váhu pro obdržení určitého společenského statusu (Šanderová, 2011).

Potřeba vzniku rodiny souvisí s mnohými pudovými silami. V první řadě s pudem pohlavním, ale také s potřebou potomky vzdělávat, vychovávat, ochraňovat a připravovat pro život. Rodina vznikla hlavně z potřeby chránit své mládě, které přicházelo na svět nedokonalé a bylo ohroženo jinými velkými tvory. Péče o něj v intimním společenství muže a ženy se stala nezbytností pro jeho přežití. V dnešní době se potřeby ochránit děti před dravou zvěří poněkud transformovaly. Nezbytností však zůstává jejich ochrana, péče, výchova a vzdělávání. Mohli bychom mluvit o jakýchsi životních potřebách, vedle kterých stojí potřeby vzájemné pomoci a opory v druhých.

Z pohledu dítěte nejsou vnější znaky rodiny považovány za důležité. Rodinu pro dítě může představovat jednotlivec, stejně tak jako více osob. Lidé, kteří o dítě pečují, mohou být manželé, ale není to pravidlem, mohou to být rodiče vlastní nebo nevlastní. Důležité je, že dítěti vytvářejí harmonické a přijímající prostředí, ve kterém se může rozvíjet. Rodina zdaleka nepředstavuje jedinou instituci, která se stará o dítě. Na dítě působí i jiná další prostředí, ve kterých vyrůstá, jako jsou škola, kamarádi, zaměstnání apod. Výsadní role ale zůstává právě rodině. Má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších stádiích vývoje a přirozeným způsobem uspokojuje psychické potřeby dítěte. Vytváří dítěti model, podle něž bude v budoucnu navazovat další mezilidské vztahy. Potřeba bezpečí, kterou dítě díky

bezpečnému rodinnému prostředí získává je určující pro jeho budoucnost. Právě pocit jistoty totiž významně přispívá k rozvoji sebejistoty a sebevědomí (Matějček, 1994).

Oproti tomu sociologie nahlíží na rodinu jako na stav, kdy se páru narodí první dítě. Do té doby nemluví o rodině, ale o domácnosti. Rodičovství je tedy nezbytným předpokladem pro založení rodiny. Sociologie poukazuje na významné změny v úloze mateřství, které se stává plánovitějším, nežli tomu bylo dříve. Pro rodičovství je to otázka jistot, které na jedné straně získáváme, ale na druhé také ztrácíme. V socializaci dítěte nabývají na významnosti vrstevnické skupiny a hromadné sdělovací prostředky. Postavení rodičů a identifikace dítěte s mužskou nebo ženskou rolí se tímto stávají stále více problematické. Role v rodině procházejí změnami spolu se strukturou vztahů. V současné době je již tradiční, že oba rodiče chodí do zaměstnání. (Možný, 2002)

Z Matějčkových poznatků o rodině se zdá být patrné, že nejvýznamnějším prvkem, který přináší dítěti vývoj ve funkční rodině, je pocit bezpečí a jistoty. Jak to vypadá, když dítě vyrůstá v rodině, do které se nenarodilo, se podíváme v následující kapitole.

1.2. Profesionální rodina

Setkáváme se s mnoha různými názory na profesionální péči. Zejména ze strany odborníků a ředitelů dětských domovů můžeme slyšet kladné ohlasy na vývoj dětí v profesionálních rodinách hlavně v oblasti motoriky, emocionálního a řečového vývoje, jehož překotný rozvoj je znatelný již 3-6 týdnů po příchodu dítěte do profesionální rodiny. U mnohých dětí můžeme pozorovat významné změny i v dalších oblastech jako je školní prospěch, sociální dovednosti a další. Mezi klady profesionálního rodičovství nepochybně patří naplňování potřeb dětí, možnost vyrůstat v přirozeném prostředí a usnadnění přechodu do dospělosti a s tím související osamostatnění. Dítěti se dostává jedinečné šance zažít rodinu a reálný život. Může se zde snadněji rozvíjet a učit se sociálním vazbám a vytváření vztahů. Získává vztah k pečujícím osobám, které uspokojují jeho potřeby.

Stejně tak se můžeme setkat i s negativními názory, které upozorňují na některá úskalí profesionálního rodičovství. Někteří autoři poukazují hlavně na

časovost, kdy dle jejich názoru je možné dostatečně naplnit psychické potřeby dítěte pouze v rodinách s dlouhodobou perspektivou, společnou budoucností a naplněním potřeby pak získat životní jistotu. Dítě se podle výše zmíněné autorky může dostat do rozporuplné nesrozumitelné situace, protože profesionální rodič nemůže poskytnout trvalou perspektivu ani naplnit požadavek stálosti. Důležité je zmínit, že tuto teorii autoři staví na zkušenostech se Slovenským modelem profesionálního rodičovství. Na podobný problém poukazuje Rada Evropy, která ale opět demonsturuje problém na zahraničním modelu. Za hlavní riziko dočasné péče zmiňuje možné traumatické zážitky dítěte. (Šmajdová Búšová & Kučera, 2015)

Já osobně se domnívám, že o výše zmíněných rizicích bychom mohli diskutovat hlavně ve spojitosti s pěstounskou péčí na přechodnou dobu, o které se více zmiňujeme v kapitole o formách pěstounské péče. Pěstounská péče dlouhodobá, která v naší republice má delší tradici, má však také svá rizika, která shrnuli slovenští odborníci do následujících oblastí:

- a) *neustálé dilema: být rodičem nebo profesionálem?*
- b) *fenomén cizího dítěte*
- c) *ztráta nebo omezení intimity rodiny*
- d) *střídání dětí*
- e) *kontakt dítěte s biologickou rodinou*
- f) *rozdílné přístupy vedení dětských domovů k profesionálním rodičům*
- g) *kontakt dítěte s dětským domovem*
- h) *pracovněprávní otázky* (Šmajdová Búšová & Kučera, 2015)

S mnohými výše zmíněnými problémy jsem se setkala během své praxe. Domnívám se, že většinu obtížných situací lze s pěstouny řešit v průběhu jejich péče o dítě, nemluvě o tom, že bývají na mnohé potíže upozorňováni a školeni během příprav. Problém nastává v případě příbuzenské pěstounské péče, kdy dítě k pěstounům přichází náhle a oni se tak nemohou na jeho příchod připravit. Pěstouni prarodiče řeší mnohé další potíže, které souvisejí hlavně s věkem pečovatелů, konflikty rolí a opakujícím se negativním vzorcem chování v rodině.

Autoři etnografické studie, z níž byla čerpána uvedená pozitiva a negativa vztažená k tématu profesionálního rodičovství, se opírali o Winnicotův vývojový model. V závěru studie uvádí, že dítě je schopné posunout si status profesionální matky na úroveň, kterou aktuálně potřebuje mít k dispozici. K tomuto přizpůsobení statusu matky může docházet s jejím vědomím i bez něj. (Šmajdová Búšová & Kučera, 2015)

1.3.Rodičovství vlastní a rodičovství náhradní

Problematicke biologické versus náhradní rodičovství se věnuje Matějček (2002) v nejedné publikaci. Uvádí, že smýšlení většinové společnosti o biologickém rodičovství jakožto jedinečném, nenahraditelném a nenapodobitelném může být poměrně konzervativní. Poukazuje na fakt, že se náhradní rodiče mohou za své nevlastní rodičovství i stydět a to pak může přispívat k tabuizování tohoto tématu ve vztahu k dítěti i veřejnosti.

S ohledem na vývoj doby a s vlastními zkušenosti z praxe si troufám říci, že v tomto se snad mění doba k lepšímu. S novelizací zákona a s tímto související větší podporou pěstounů pracují odborníci na celkovém zkvalitnění jejich péče. V pozadí stále zůstávají osvojitelé, pro něž veškerá odborná pomoc, pokud ji tedy oni sami aktivně nevyhledají, začíná a končí přípravou náhradních rodičů.

Matějček (2002) se zároveň odvolává na paradox, který přináší možná trochu utopické představy lidí, že se dítěte ujmou dobří lidé, stejně tak jako to vídáme v krásné literatuře. Optimisticky dodává, že tyto představy nutně musí mít kořeny v realitě, tak jako to u představ bývá.

Díky vědeckým poznatkům dnes můžeme pokládat za prokázané, že při motivaci k lidskému rodičovství se nepodílí pouze síly biologické, ale také psychologické a společenské. Právě tyto pak umožňují přijetí dítěte do rodiny, ve které se nenarodilo. Matějček rozlišuje rodičovství biologické a rodičovství psychologické. V ideálním případě jdou spolu ruku v ruce. Bohužel se však setkáváme s případy pouze biologického rodičovství a to mohou být rodiče, kteří děti opouštějí. Naopak psychologické rodičovství je takové, kdy rodiče přijímají dítě za své. „*Dítě totiž samo za rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají.*“ (Matějček, Zdeněk, Koluchová, Bubleová, Kovařík, & Benešová, 2002)

1.4.Funkce rodiny

Pokud nás zajímá rodina jako taková, určitě bychom se měli podívat také na to, k čemu rodina slouží, jaké plní funkce. Názorů a pohledů můžeme najít mnoho. I přes nesoulad některých autorů rozlišujeme následující čtyři základní funkce, které by měla rodina naplňovat:

- a) *Reprodukční*
- b) *Materiální*
- c) *Výchovná*
- d) *Emocionální*

1.4.1. Reprodukční funkce

Funkce reprodukční byla a částečně i je doposud jedním z hlavních důvodů zakládání rodiny. Tuto jedinečnou úlohu však v dnešní době ztrácí díky rozvoji techniky, pokroku v oblasti medicíny a genetiky. Původní mezistruktura mezi společností a jedincem, kterou rodina představovala, se tak vytrácí. Pro nás určitě důležitou informací je fakt, že společnost je schopná podporovat jednotlivce a různé možnosti alternativ soužití a procesu reprodukce. Patří sem určitě biologičtí rodiče a jejich děti, dále rodiče adoptivní nebo pěstouni a děti, které mají v péči, bezdětní partneři a manželé, manželé, kteří nemohou mít potomka přirozenou cestou, rodiče, kteří se nemohou nebo nechtějí starat o své děti, matky samoživitelky, homosexuální páry vychovávající děti. Některá soužití přináší mnoho kontroverzních otázek a není tomu jinak u námi zkoumané problematiky pěstounů prarodičů (Výrost & Slaměník ed., 1998).

Díky rodině dochází ke společenské a kulturní regulaci sexuality. S tím souvisí i demografický vývoj společnosti, který je provázaný a obsahuje mnoho sociálně – pedagogických souvislostí (Manethová, 2014).

1.4.2. Materiální funkce

Materiální funkce se v současné době vytrácí. Jedince je dnes schopná zaopatřit společnost a propracovaný systém sociálních podpor. V dřívějších dobách fungovala

rodina jako samostatně fungující jednotka s povinnostmi, které připadaly na každého jejího člena. Slabší členové a malé děti byli plně odkázáni na podporu a pomoc zbylých členů rodiny (Výrost & Slaměník ed., 1998).

Určitě je důležité u této funkce neopomenout rozdíly u úplných a neúplných rodin. Nejideálnějším případem je taková rodina, kde se oba partneři podílejí na jejím chodu a pokrytí výdajů s tímto spojených. Pokud jeden z živelů rodiny onemocní, nemá to většinou existenčně ohrožující dopad. Jako příklad neúplné rodiny můžeme uvést rozvedený pár, kdy jeden z rodičů pečuje o dítě a druhý přispívá alimenty. Často bývá v těchto případech rodina závislá na příjmu jednoho živitele, který nemusí vždy pokrýt všechny její náklady. Nelze opomenout ani vdovy a vdovce, kteří jsou nuceni pokrýt své životní náklady samostatně, což bývá ne zrovna lehké (Manethová, 2014).

1.4.3. Výchovná funkce

Rodina umožňuje dítěti zorientovat se ve světě a předává dítěti důležité informace sloužící k bezproblémovému začlenění se do společnosti. Jednotliví rodinní členové na sebe vzájemně působí a ovlivňují se. Rodina zachycuje a pomáhá vyřešit nežádoucí patologické jevy. Negativní stavy bývají často velmi pozdě zaznamenávány a řešeny u dětí bez rodinného zázemí. Dříve vyslovený předpoklad, že funkci výchovnou může zastoupit kolektiv, instituce nebo působení vrstevníků se ukazuje jako mylný. Rodina představuje specifické prostředí, ve kterém dochází k formování postojů k sobě samému, blízkému okolí i světu. V rodině se formuje naše vlastní Já a náš hodnotový systém (Výrost & Slaměník ed., 1998).

Jak je tedy zřejmé, v rodině probíhají mnohé socializační procesy a jevy týkající se oblastí ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a tak dále. Informace, které k dítěti přicházejí od všech členů rodiny, dítě zpracovává v souladu se svými vrozenými dispozicemi, potřebami, hodnotami a vzory. V tomto ohledu dítě nezůstává pouze pasivním příjemcem, ale snaží se uplatňovat také svá přání a představy. V rodině se dítě učí a osvojuje si sociální role mužské a ženské, mateřské a otcovské, a to mu napomáhá vytvářet si představu o fungování své vlastní budoucí rodiny (Manethová, 2014).

1.4.4. Emocionální funkce

Poslední neméně významnou je emocionální funkce. Dá se říct, že význam rodiny podtrhuje právě tato funkce, která propojuje společnost a jedince. Ve správně fungující rodině jsou naplňovány potřeby zázemí, bezvýhradného přijímání, pocit uvolnění, ale i klid, sdílení, vytváření společných zážitků, společná budoucnost i historie, plánování, jistota, rituály a mnoho dalších. V dysfunkční rodině se naopak setkáváme s potížemi právě v naplňování této významné emoční složky. Emoce mají své významné postavení hlavně v procesu socializace. Během jedincovo hledání se, kdy se táže po smyslu vlastní existence a hledá odpovědi na smysl života, mu v tomto hledání napomáhá hlavně rodina a zájmové skupiny. Funkce emocionální má významnou roli také u volby partnera a následného uzavření manželství (Výrost & Slaměnik ed., 1998).

2. Náhradní rodinná péče

V systému péče o nezaopatřené děti se setkáváme se základním rozdělením na péči ústavní a náhradní rodinnou. Zatímco péči ústavní nebude věnována větší pozornost, na systém péče náhradní rodinné se podíváme blíže hned v této kapitole.

Nožířová (2012) ve snaze ujasnit zásadní rozdíl mezi ústavní a náhradní rodinnou péčí uvádí, že se jedná o všechny typy péče nekolektivní, kdy se o dítě z nejrůznějších možných důvodů nemohou starat samotní biologičtí rodiče.

2.1. Formy náhradní rodinné péče

Existuje více možných forem, jak pečovat o nezaopatřené děti. Již bylo řečeno, že základní dělení představuje ústavní péči a náhradní rodinnou výchovu. Samotnou náhradní rodinnou péčí pak můžeme dělit do různých forem, které jsou podrobněji vysvětleny dále.

2.1.1. Svěření dítěte do péče jiné osoby

Svěření dítěte do péče jiné osoby se velmi podobá pěstounské péči, protože zde nedochází ke statusové změně původní rodiny. Při svěřování dítěte do péče jiné osoby se nejčastěji dítě svěřuje příbuznému dítěti nebo jiné osobě dítěti blízké. Není zprostředkováno orgánem pro sociálně-právní ochranu dítěte (OSPOD), protože se předpokládá, že se dítěte ujme osoba jemu blízká. Jeho hlavním úkolem je osobní péče o dítě. Tato forma péče není státem nijak podporována vyplácením dávek. Hmotné zajištění dítěte zůstává na rodiči, kterému je stanoveno výživné. Pečující osobě nenáleží nárok na odměnu, na rozdíl od pěstounů, kteří tuto odměnu pobírají. V případě, že není možné uložit rodičům vyživovací povinnost, nelze dítě do této formy náhradní rodinné péče svěřit (Trnková, 2018). Do péče jiné osoby je dítě svěřeno soudem.

2.1.2. Osvojení

Setkáváme se s pojmem osvojení nebo adopce, přičemž obě tato slova mají stejný význam. Slovo adopce odvozujeme z latinského ad-optiō, které překládáme

jako vzít za vlastní, přijmout, přisvojit, přibírat, brát, udělat svým příbuzným (Šanderová, 2011).

Dá se říct, že osvojení představuje nejvyšší formu náhradní rodinné péče. Dítě v nové rodině získává stejné postavení jako biologické dítě včetně všech příbuzenských vztahů ze strany rodiny osvojitelů. Nejvýznamnějším přínosem této formy náhradní rodinné péče je pro dítě získání bezpečného zázemí a nových rodinných vazeb v ústředí s milujícími rodiči. Zároveň zanikají veškerá práva a povinnosti ze strany biologických rodičů. V matriční knize se zapíše jméno osvojitele nebo osvojitelů. Adoptivní rodina a dítě mají k sobě vzájemnou vyživovací povinnost a další právní vztahy jako například dědictví stejné, jako má dítě vlastní.

Osvojitelem se může stát dospělá svéprávná fyzická osoba, která je ochotná zajistit dítěti podmínky ke zdárnému vývoji a bude pro něj tedy dobrým rodičem. Mezi osvojitelem a osvojencem by měl být věkový rozdíl alespoň 16 let. Dále se posuzuje zdravotní a psychický stav jedince a jeho celková zralost, která ho předurčuje ke schopnostem řádně vychovávat dítě. V případě páru mohou dítě osvojit pouze manželé, přičemž oba musí s tímto rozhodnutím souhlasit. Pokud nejsou partneři ve svazku manželském, může dítě osvojit pouze jeden z nich (Bubleová, Vávrová, Vyskočil, & Pokorná, 2014). S Novým občanským zákoníkem přichází od 1.1.2014 také možnost osvojení osoby starší 18 let.

V případě, že není možné zajistit dítěti adoptivní rodinu na území ČR, může být dítě nabídnuto k mezinárodní adopci. O celý proces se stará úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí, který sídlí v Brně (Trnková, 2018).

2.1.3. Pěstounská péče

Pěstounská péče je forma náhradní rodinné péče, kdy je pěstoun zodpovědný za řádnou péči a výchovu dítěte. Pěstounova práva ve vztahu k dítěti jsou však omezená. Má právo spravovat záležitosti dítěte a zastupovat jej pouze v běžných věcech, nemá vůči němu vyživovací povinnost. V případě řešení záležitostí jako je například vystavení cestovního pasu či plánované operace musí být vydán souhlas zákonného zástupce. V situaci rozporu mezi zájmem dítěte a rozhodnutím zákonného zástupce může o situaci rozhodnout soud. Hmotné zaopatření dítěte a odměnu

pěstounovi vyplácí stát. Vyživovací povinnost rodičům zůstává (Bubleová, Frantíková, Vyskočil, Vávrová, & Pokorná, 2014).

V naší republice se setkáváme s pěstounskou péčí jako se stabilním a dlouhodobým opatřením. Pěstounská péče oficiálně končí dovršením 18 let věku. V praxi však děti zůstávají v rodinách déle a pěstouni jim poskytují podporu, než dostudují nebo než si najdou práci. Děti v pěstounské péči si mohou vzít příjmení pěstounů a používat jej pouze na základě soudního rozhodnutí. Pro mnohé děti je toto významným prvkem spojení s pěstounskou rodinou.

Do pěstounské péče bývají umisťovány děti, které nejsou právně volné. Často bývá jejich prognóza nejasná, mohou mít různá postižení, deprivace nebo jiné poruchy. Časté jsou i negativní zkušenosti z minulosti. Pěstounská péče dává šanci na rodinu dětem, které nejsou z nejrůznějších důvodů vhodné k adopci, dětem se sociálním handicapem a sourozeneckým skupinám (Sobotková & Očenášková, 2013).

Pěstounskou péčí mohou vykonávat jak jednotlivci, tak manželé. Pokud má dítě věk na to, aby se ke svěřením do pěstounské péče mohlo vyjádřit, bude k tomu přihlédnuto (kolektiv autorů, 2018).

Motivace pěstounů bývá často odlišná od motivace adoptivních rodičů. Pěstouni mívají již naplněné rodičovské potřeby a jejich pohnutky často souvisí spíše s touhou pomoci, zúročit nabyté zkušenosti, nabídnout dítěti domov a lásku. Rizikovou skupinu žadatelů mohou představovat původní žadatelé o adopci, kteří s vidinou toho, že do pěstounské péče dostanou dítě dříve, podají žádost o tuto formu náhradní rodinné péče. Jejich motivace však bývá taková, že chtějí dítě „pro sebe“ a té nemůže často problémové a rizikové dítě dostat. Přesto však mohou být i bezdětné páry výbornými pěstouny, pokud se s nimi a jejich nenaplněnými potřebami odborně pracuje (Sobotková & Očenášková, 2013).

2.1.4. Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je formou, která zaopatřuje péči o takové děti, o které se rodiče z různých důvodů nemohou starat, a to po dobu nezbytně nutnou. Jedná se o přechodné řešení, než se pro dítě najde jiné trvalé řešení.

V naší legislativě je tato forma již od roku 2006. Do roku 2013 však byla využívána jen zřídka, s ohledem na nedostatečné finanční a sociální zaopatření pěstounů na přechodnou dobu. K rozvoji pěstounské péče na přechodnou dobu přispěla novela zákona platná od 1. 1. 2013. Děti do pěstounské péče na přechodnou dobu bývají umisťovány zpravidla ze tří důvodů. Mohou to být novorozenci, jejichž rodiče nechtějí převzít děti do péče z různých důvodů. Dále sem patří novorozenci, jejichž rodiče je nemohou převzít do své péče z nejrůznějších důvodů. Poslední skupinu dětí svěřovaných do pěstounské péče na přechodnou dobu tvoří starší děti, u kterých je velká pravděpodobnost, že se situace rodičů, kteří o ně dočasně nemohou pečovat, v dohledné době vyřeší (Hana Pazlarová (ed.), 2016).

Účelem pěstounské péče na přechodnou dobu je tedy zejména možnost překonat náročnou životní situaci, během níž děti ztratily domov a s tím spojené sociální kontakty. Pěstounská péče na přechodnou dobu je šancí pro biologické rodiče, aby si mohli vyřešit tíživou životní situaci, v níž se nachází a mohli se opětovně starat o své dítě. Dalším smyslem pěstounské péče na přechodnou dobu je také odborná diagnostika, terapie a určení prognózy dalšího vývoje dítěte (Kubíčková, 2011).

2.1.5. Poručenství

Poručník je stanoven soudem v případech, kdy rodič nemůže vykonávat rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Mohou to být kupříkladu případy, kdy rodiče zemřeli nebo byli částečně zbaveni rodičovské odpovědnosti. Poručnickou péčí, stejně jako péčí pěstounskou, finančně zabezpečuje stát. V případě poručnictví se poručník stává zákonným zástupcem dítěte. V případě, že nemůže být poručníkem fyzická osoba, může tuto funkci převzít OSPOD. Dítě může být svěřeno do poručnické péče přímo, nebo může být poručníkem stanoven pěstoun na základě ustanovujících skutečností (Bubleová, Frantíková, et al., 2014).

Zjednodušeně se dá o poručnické péči uvažovat jako o formě péče, která je nadřazená pěstounské péči, protože poručník se dostává do role „zákonného zástupce“ dítěte. Jednoznačně výhodné je to, že se tímto eliminuje možný negativní zásah biologického rodiče do výchovy dítěte. Poručnickova práva však nedosahují takového rozsahu, jako osvojitelova (kolektiv autorů, 2018).

Nežřídko kdy bývají do poručnictví svěřovány děti, pro které se z různých důvodů nepodařilo najít osvojitele. S ohledem na nejlepší zájmy dítěte svěřuje soud děti do poručnictví tomu, koho doporučí biologičtí rodiče. Na správný výkon funkce poručníka dohlíží soud. Poručníkem se může stát jednotlivec nebo manželský pár (Bubleová, Frantíková, et al., 2014).

2.1.6. Hostitelství

Pojem hostitelství souvisí s umožněním dítěti pobyt mimo ústav na základě povolení od ředitele ústavního zařízení a OSPOD, někdy i soudu. Dítě může být u rodičů nebo jiných příbuzných nebo dalších fyzických osob. První pobyt může trvat nejdéle 30 dní a následně se doba může prodlužovat. Délka pobytu se liší u dětí s uloženou ochrannou výchovou, ty mohou být mimo ústavní zařízení vždy pouze 30 dní (Trnková, 2018).

Hostitelství představuje formu péče, kdy si dobrovolník bere dítě na víkendy nebo jinou krátkou dobu k sobě domů. Jako takové však není institutem náhradní rodinné péče. Problémem je fakt, že hostitelství a jeho realizace nejsou dostatečně právně ukotvené. V současné době se řídí §30 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jeho vykonávání se bohužel liší v jednotlivých krajích. V současné době o jeho existenci mnoho lidí ani neví. Pro některé děti může být tato forma podpory velmi přínosná. Z hostitelské péče mohou profitovat hlavně starší děti, jejichž umístění do jiné formy náhradní rodinné péče bývá komplikované (Nožířová, 2012).

U této formy péče nebývá předpoklad, že by dítě mohlo být v hostitelské rodině trvale umístěno. Neexistuje tedy žádný právní vztah mezi dítětem a hostiteli. Aby dítě mohlo z této formy pomoci profitovat, je zapotřebí určité odbornosti, dlouhodobé udržitelnosti a empatie. Žadatelé by měli být na tuto formu pomoci dobře připraveni a měli by kooperovat s odborníky (Kubíčková, 2011).

2.1. Historie náhradní rodinné péče

Péče o ohrožené děti se vyvíjela postupně. Za první náznaky je možné považovat příklady péče o nalezené děti, uváděné ve starověkých mýtech. Ve spartě sirotci vyrůstali na náklady státu spolu s ostatními dětmi, v Athénách byl každému sirotku jmenován poručník a jejich výchovu zajišťoval stát (Smolíková, 2014). Tak,

jak se společnost rozvíjela a zvyšovala se její vzdělanost, zvyšovala se i úroveň v poskytování péče o opuštěné děti. Vládci Říma zakládali první státem hrazené ústavy. Tato doba také poprvé zmiňuje instituci placených kojných, které lze podle Matějčka (1999) považovat za první formu náhradní rodinné péče.

Ve středověku převzala péči o opuštěné děti téměř výlučně církev. První útulek pro opuštěnou mládež byl založen v roce 335 v Cařihradě. Od roku 389 mají biskupové za úkol postarat se, aby u diecéze došlo k rozvoji péče o chudé a trpící. Roli péče o sociálně znevýhodněné převzala na dlouhou dobu výhradně církev. Koncem čtvrtého století v rámci jasnější definice úkolů církve v oblasti charitativní pomoci byla zmíněna také pomoc vdovám a sirotkům (Bubleová, 2000).

Citlivější přístup k péči o opuštěné děti přišel až v 18. století s humanistickým smýšlením Jeana Jacquesa Rousseaua, který položil základy pedagogické psychologie a sociální pedagogiky. Paradoxem je, že jeho vlastní děti vyrůstaly v sirotčinci, čímž lze spekulovat o autentičnosti jeho teorií. Právě v této době se ale setkáváme se společenskou potřebou systematizovat a organizovat péči o opuštěné děti formou ústavní a pěstounské. I v tomto období pokračuje tradice kojných. Obecně se toto období vyznačuje teorií, že mlékem kojené dítě přebírá vlastnosti kojné. Rousseau ve svých spisech říká, že „Je lepší, když dítě saje mléko zdravé kojné, než mléko zkažené matky“. Dalším významným pedagogem a průkopníkem v péči o opuštěné děti byl švýcarský pedagog Johann Heinrich Pestalozzi. Založil několik ústavů, kam mu byly svěřovány opuštěné a zpustlé děti, kterým se s velkým nasazením věnoval. V rámci vznikajících ústavů a nalezinců se setkáváme s placenými kojnými a poprvé také s pojmem „pěstoun“ (Smolíková, 2014).

Koncem osmnáctého a začátkem devatenáctého století postupně uzákonuje většina evropských zemí péči o opuštěné děti do povinností státu. Pokud bylo ohroženo zdraví dítěte, mohlo být umístěno do pěstounské rodiny k chůvě na venkov. Například ve Francii byla chůva pravidelně kontrolována státem. Stát byl spoluodpovědný za výchovu dětí a umístování dětí do náhradní rodiny v případě nefungující rodiny vlastní bylo povinné. Děti mohly být odebírány z rodin i přes nesouhlas rodičů. Důvodem byly nemoci jako např. tuberkulóza a závislosti na alkoholu. Jednalo se o ochranu dítěte před nemocemi a špatným zacházením.

Válečné a poválečné období přineslo mnoho dětí sirotků a nadměrnou dětskou úmrtnost. Osamocené děti byly umísťovány do ústavů, dětských domovů, ale také do pěstounských rodin v přijímajících státech jako bylo Švýcarsko či Švédsko. Chudoba a krize s bydlením po druhé světové válce způsobily také časté dobrovolné umísťování dětí k placeným chůvám či babičkám na vesnici (Klenorová, 2014).

2.1.1. Pěstounská péče v Čechách do roku 1918

Stejně, jako v ostatních evropských zemích, také na území dnešní České republiky docházelo k soustředění zájmu o dítě jako takové včetně zajištění jeho základních potřeb. Kromě tradice kojných, kterým byly malé děti svěřovány již dříve, se začal objevovat pojem pěstoun ve spojitosti s dítětem nalezcem. Tak byly zpočátku označovány děti pouze ve věku do šesti let. První špitály, do kterých mohly být umísťovány i opuštěné děti a sirotci, vznikaly v Praze v sedmnáctém století. Nejprve se jednalo o Vlašský špitál, který vznikl začátkem sedmnáctého století a v osmnáctém století se specializoval více na péči o nalezence a sirotky. Dvorský dekret z 18. září 1788 nově označoval všechny děti v zaopatřovacím ústavu (nalezinci) termínem sirotek. Zároveň bylo rozhodnuto, že všichni „sirotci“ mají být předáni do pěstounské péče na venkov. Nutno dodat, že označení venkov zahrnovalo vše kromě Prahy. Po celou dobu se nalezince potýkaly s nedostatkem pěstounů, hlavně pěstounek, které by mohly děti kojit. Již tehdy, v roce 1797, vznikl první nápad zbudování institutu přechodných kojných pěstounek. Zda byl záměr realizován, se ale už nedočteme. Úmrtnost dětí v ústavech stále narůstala, a tak bylo roku 1805 navýšeno ošetřovné. Pěstouni mohli děti do ústavu navrátit, a to pak mohlo být znovu svěřeno do pěstounské péče. Pěstoun musel oznámit vrácení dítěte měsíc předem a uvést patřičné důvody, proč tak činí. V roce 1872 bylo rozhodnuto o zavedení tzv. dvoutřetinové péče. Dítě mohlo být z nalezince svěřeno vlastní matce nebo jinému příbuznému do pěstounské péče za dvoutřetinovou ošetrovací taxu. Tato forma pěstounské péče mohla trvat do čtyř let věku dítěte (Halířová, 2012).

Od období osvícenství do roku 1914 byly snahy o svěření dětí do pěstounské péče z nalezinců spojeny hlavně se snahou snížit vysokou úmrtnost dětí v ústavech. Z tohoto důvodu byly děti původně svěřovány hlavně pěstounům na venkov, ale díky nedostatku zájemců bylo povoleno i svěřování dětí do péče pěstounům pocházejícím z Prahy. V nalezincích zůstávaly hlavně nemocné a slabé děti. Děti byly nabízeny do

pěstounské péče prostřednictvím veřejných oznámení. O kojence se mohly postarat pouze kojící pěstounky. Při přebírání dětí do péče musela pěstounka podepsat kontrakt, ve kterém se zavazovala, že bude o dítě řádně pečovat. Pěstounům byly svěřovány děti týden až dva týdny staré. Na poměry tehdejší doby dostávaly pěstounky pro dítě bohatou výbavu. Pěstounka byla motivována finanční odměnou, pokud se dítě dožilo jednoho roku. Již v této době dostávali pěstouni tzv. ošetřovné, které bylo odstupňováno dle věku dítěte. Z dokumentu „Nařízení v příčině odevzdání Pražských nalezenců do venkovského opatrování“ je zřejmé, že forma pěstounské péče měla jistá pravidla. Duchovní i obecní úředníci měli pěstouny povzbuzovat a motivovat nabízením výminek a výhod, byli také zodpovědní za shromažďování informací o tom, zda jsou děti na živu a kde se zdržují (Smolíková, 2014).

2.1.2. Pěstounská péče v Československu do roku 1950

V období první republiky byla pěstounská péče na velmi vysoké úrovni. Péče o opuštěné děti v rodinném prostředí byla dokonce jistým způsobem specializovaná. Dětila se na čtyři typy:

Pěstounská péče nalezenecká byla zaměřena na děti z nalezinců a sirotčinců. Pěstouni, obvykle manželé, pečovali o dítě za úplatu. U pěstounů dítě pobývalo do dosažení deseti, později šestnácti let. Pak se vracelo zpět do ústavu. Nad péčí pěstounů dohlížel ústav prostřednictvím ústavního poručení.

Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresní péčí o mládež. Sociální pracovníci této instituce vyhledávali vhodné pěstouny, kteří byli schopni dítěti zajistit vhodnou výchovu na základě vládního nařízení č. 29/1930 Sb., jímž se prováděl zákon č. 256/1921 Sb. o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských.

Pěstounská péče v rodinných koloniích měla původ na Moravě. Rodinné kolonie byly tvořeny patnácti až dvaceti rodinami na nevelkém území, takže s nimi sociální pracovník mohl snadněji udržovat kontakt, kontrolovat je a pomáhat jim v řešení výchovných problémů.

Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny byla realizována bez soudního jednání. Tato forma se postupně proměňovala ve svěřování dítěte prarodičům a jiným příbuzným blízkým osobám. Pěstounské péče příbuzných

jako jediná přetrvala z období první republiky až do sedmdesátých let dvacátého století. Můžeme se tedy právem domnívat, že toto je důvod, proč je příbuzenská pěstounská péče v současné době nejrozšířenější náhradní rodinnou péčí a tvoří přibližně 80% pěstounské péče u nás.

V roce 1950 byla pěstounská péče v Československé socialistické republice zrušena a o děti se postaral stát. Důraz byl kladen na kolektivní výchovu ve velkých ústavech (Matějček, 1999).

2.1.3. Pěstounská péče v Čechách po roce 1950

V období po roce 1950 byly děti umísťovány do náhradních rodin pouze formou adopce. Děti, které nebylo možné osvojit, vyrůstaly v dětských domovech. Brzy se ale začal projevovat negativní vliv ústavní výchovy včetně teorie deprivace. Výzkumy jasně ukazovaly pozitivní vliv rodinného prostředí na vývoj dítěte. Teprve zákon č. 94/1963 Sb., o rodině legislativně zakotvil přednost výchovy v náhradní rodině před výchovou ústavní. Velkým přínosem bylo také založení první SOS dětské vesničky v Douchbce u Karlových Varů koncem sedmdesátých let. Ozdravný proces v oblasti péče o ohrožené děti vyvrcholil v roce 1973 přijetím zákona č. 50/1973 Sb. o pěstounské péči. Ten byl později nahrazen zákonem č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí (Bubleová, 2000).

S příchodem novely zákona č. 91/1998 Sb. Bylo zohledněno právo dítěte vyjadřovat se k veškerým změnám souvisejícím s jeho osobou. Základní podmínkou pro svěřování dítěte do péče jiné osoby se stal zájem dítěte. Soudy musejí od této doby dát přednost příbuznému dítěti. Společně o dítě mohou pečovat manželé. Náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou.

V roce 2013 vstoupil v platnost zákon č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí. Novela upravuje následující stěžejní oblasti: vyhodnocení situace dítěte, osoby pověřené výkonem sociálně právní ochrany, přípravy žadatelů, poradenství, práva pěstounů, povinnosti pěstounů, dohody o výkonu pěstounské péče, sledování výkonu pěstounské péče, výpověď dohody o výkonu pěstounské péče, státní příspěvek na výkon pěstounské péče a pěstounskou péči na přechodnou dobu (Hana Pazlarová (ed.), 2016).

3. Vývoj dítěte v náhradní rodinné péči

Pokud se budeme věnovat vývoji dítěte v náhradní rodinné péči, jistě nelze opomenout klasické dilema míry vlivu dědičnosti a vlivu výchovy. „*Dle Vágnerové je rozvoj jednotlivých psychických funkcí i celé dětské osobnosti dán dispoziční složkou a komplexem vnějších vlivů*“ (Vágnerová, 2012, s.16). Mohlo by se zdát, že pro vývoj dítěte v náhradní rodinné péči budou sehrávat důležitou roli hlavně všechny socializační faktory, ale významný vliv sehrávají také genetické dispozice. Oběma hlediskům a jejich důležité roli v psychickém vývoji dítěte vyrůstajícího v náhradní rodině jsou věnovány následující kapitoly.

3.1. Vrozené dispozice a jejich význam při vytváření dětské osobnosti

Genetické dispozice si můžeme představit jako program, který předurčuje náš další vývoj. Odráží se ve zrání organismu neboli schopnosti rozvíjet jednotlivé funkce a u vrozených dispozic, které mají různorodou citlivost na působení vnějších vlivů. Protože jednotlivé funkce dozrávají v různém věku, nelze usuzovat na jednotlivé genetické dispozice, dokud se neprojeví. Zpravidla jde o kombinaci vloh získaných ze strany matky i otce. Předpoklady jsou však dále formulovány životními podmínkami, je tedy velmi obtížné na ně usuzovat (Vágnerová, 2012a).

Američtí pediatři Thomas, Cheesová a Birch provedli výzkum, ve kterém byly tři skupiny dětí vychovávané v podobném rodinném prostředí. Výsledky výzkumu ukázaly, že rozdíly v chování (temperamentu) u dětí významně ovlivnily jejich genetické predispozice (Škrabánková, 2004).

Bohužel je zřejmé, že u dětí, jejichž rodiče selhali, budeme nalézat méně výhodné genetické dispozice. U přijatých dětí se pak můžeme setkávat s adaptačními problémy. Potíže u dětí mohou plynout ze zážitků spojených s raným dětstvím a dokonce i prenatálním obdobím. Významný vliv může mít i psychosociální deprivace, přičemž víme, že každé dítě je schopné se s ní vyrovnat různým způsobem (Vágnerová, 2012a).

Deprivaci můžeme definovat jako stav, ke kterému dochází na základě neuspokojování našich potřeb, a to jak v jejich kvalitě, tak v čase. Hierarchii

psychických potřeb můžeme rozdělit do čtyř úrovní. Na prvním místě jde o potřebu dítěte přijímat podněty, které budou rozmanité, a bude jich přiměřené množství. Další úroveň mluví o důležitosti smysluplnosti světa, kdy dítě potřebuje mít ve svém životě nějaký řád. Na třetím místě jsou emoční potřeby dítěte a to především kladný vztah k mateřské osobě. Čtvrtou úroveň pak představují potřeby sociální, kam můžeme zařadit i potřebu moct otevřeně sdílet s někým svou budoucnost (Matějček, Zdeněk et al., 2002).

Je určitě důležité zmínit, že existuje jistý limit, kterého lze v rozvoji genetických dispozic docílit, a této hranice dosáhneme pouze v případě ideálního rodinného prostředí ve smyslu respektování tempa a možností dítěte.

Rozvoj některých dědičných předpokladů může být pozastaven díky nedostatečně stimulujícímu výchovnému prostředí. Při přechodu dítěte do náhradní rodiny a následné zvýšené stimulaci dítěte, může dojít k náhlému rozvoji dovedností, které se u dítěte doposud neprojevily. Temperamentové vlastnosti dítěte se projevují již od narození a odráží se v jeho reakcích a chování. Pro každé dítě může být přínosné jiné výchovné prostředí, záleží na vrozených dispozicích dítěte a jeho emočním ladění. U emočně nestabilních dětí může snadno dojít k přetížení. Dědičné dispozice mají vliv také na to, zda budou děti vyhledávat spíše klidné záliby nebo naopak fyzické aktivity. Profilace zájmů dítěte přichází v období dospívání a může být spojená se změnou preferencí a chování. Rozdíly v genetických dispozicích se u dětí mohou projevovat jak v negativním, tak v pozitivním slova smyslu. U týraných sourozenců se můžeme setkat s různými dopady na jejich další vývoj. Naopak podnětné rodinné prostředí může dítě stimulovat jen na úrovni jeho genetických dispozic (Vágnerová, 2012a).

3.2. Vlastní i náhradní rodina a jejich význam při vytváření dětské osobnosti

Za optimální považujeme takové uspořádání rodiny, kde jsou zastoupeni všichni její členové, tedy oba rodiče, sourozenci a většinou i prarodiče. Takovou rodinu, pokud naplňuje veškeré funkce, označujeme jako standardní. Pokud rodina není standardní a zároveň je i dysfunkční, s největší pravděpodobností budou mít děti zde vyrůstající problémy v chování či prožívání. S příchodem dítěte do náhradní rodiny

se takové zkušenosti většinou dříve či později projeví. Dítě může na citové strádání a zanedbávání reagovat různými způsoby. Jedním z možných scénářů je apatie a pasivita. Dále se může objevovat zvýšené úsilí o získání podnětů. V neposlední řadě pak setrvávání na úrovni povrchních kontaktů.

Pro nás je jistě důležité vědět, že proces, během něhož si dítě vytváří vztah k náhradním rodičům, je dlouhý a složitý. Zajímavým poznatkem je fakt, že existuje vztah mezi délkou pobytu v ústavním zařízení a následným přístupem dítěte k náhradním rodičům. Dá se říci, že čím delší čas strávilo dítě v ústavním zařízení, tím menší budou rozdíly v jeho chování k cizím a blízkým osobám.

Rodina představuje pro dítě místo, kde se učí novým zkušenostem. Je pro něj i místem, kde vnímá stabilitu ve smyslu citového zázemí. Je to prostředí, ve kterém si dítě utváří pocity sebejistoty a sebedůvěry (Vágnerová, 2012a).

Ve výsledcích výzkumů Stanleyeho Coopersmitha můžeme nalézt významné poznatky spojené s utvářením sebevědomí v rodinném prostředí. Autoritářský styl výchovy podněcuje vznik nízkého sebevědomí. Oproti tomu vřelý vztah a vytvoření bezpečného zázemí pro dítě souvisí s rozvojem zdravého sebevědomí (Škrabánková, 2004).

To, jaký má dítě vztah s rodiči, zejména s matkou a to vlastní nebo náhradní, má vliv na vytvoření základní zkušenosti, díky které si pak vytváří další citové vazby s jinými lidmi (Vágnerová, 2012a).

Pokud budeme mluvit o vazbě, musíme rozlišit, zda se jedná o vazbu rodičů k dítěti nebo naopak o vazbu dítěte ke svým rodičům. V případě, že se jedná o vazbu rodiče k dítěti, jde o jeho nastavení a to, zda je dostatečně připravený k péči o dítě. Jestli bude schopný se do dítěte vcítit, adekvátně reagovat na jeho potřeby a vytvořit mu bezpečí a jistotu, které jsou důležité pro jeho další rozvoj. Ve spojitosti s vazbou dítěte k rodiči se setkáváme s pojmem attachment (Heinz, Brisch, 2012).

Attachmentem jako fenoménem se zabýval dnes již známý anglický psychiatr a psycholog John Bowlby. Tento termín, ve snaze přeložit jej do češtiny, můžeme chápat jako „přimknutí“, „citová vazba“ nebo „vztahová vazba“. Attachment zahrnuje velmi složitý jev, který by v doslovném překladu odpovídal českému ekvivalentu „pouto“. Ve vývojové psychologii jej používáme ve spojitosti

s označením pouta mezi dítětem a dospělou osobou, která o dítě pečuje. Nejlépe jej tedy vystihuje překlad „citové pouto“. Je to pojem, který nám objasňuje vazbu mezi dítětem a primární pečující osobou, což bývá nejčastěji matka. Je to vrozená potřeba dítěte vytvářet si blízký vztah k člověku. Na základě tohoto vztahu a jeho kvality si zvnitřňujeme interní pracovní model a díky němu jsme pak schopní navazovat vztahy s lidmi v dospělosti (Vrtbovská, 2010).

V rodinném prostředí si dítě vytváří povědomí o světě. Díky němu pak je schopné rozlišit, co je podstatné a co je naopak zbytečné. Pro dítě je i významné to, jak rodina komunikuje s okolním prostředím a jaké jsou její rysy jako je stabilita, soudržnost nebo otevřenost (Vágnerová, 2012a).

Hodnotový systém má člověk jeden a používá jej jak ve vztahu k ostatním, tak ve vztahu sám k sobě. Identit rozeznáváme více druhů a to širší identitu, kolektivní, dvojitou a smíšenou. V náhradní rodinné péči usilujeme o rozvoj smíšené identity a naopak zamezení vzniku dvojitě. Jako širší identitu můžeme chápat celou množinu rolí, které zastáváme. Kolektivní identita značí naši příslušnost ke skupině, jejíž jsme součástí. Dvojitá identita se objevuje ve spojitosti s negativním či pozitivním prožíváním. V případě zažívání úspěchů převažuje identita pozitivní a naopak. Za smíšenou identitu považujeme takovou, kdy dítě přijme svoji minulost jako jeho součást bez negativních konotací a posílí ho to v jeho dalším životě (Klimeš, 2008).

Bylo by naivní si myslet, že přístup rodičů ke všem dětem je zcela rovnocenný. Rodina je nejpřirozenější sociální skupinou pro vývoj dítěte a jejím nejvýznamnějším aspektem je trvalost a spolehlivost citových vztahů. Dalším významným prvkem je společný život rodinných členů, kdy všichni společně prožívají zklamání, ale i životní úspěchy každého. Pro dítě je pocit, že někam patřím a někdo patří k němu, velmi důležitý a uklidňující (Vágnerová, 2012a).

Rodinné prostředí můžeme zařadit na nejvýznamnější místo pro formování lidské osobnosti. Můžeme se setkat s názory, že spolu se zráním osobnosti jedince se stává člověk vnitřně integrovanějším a celistvějším (Škrabánková, 2004).

3.3. Teorie psychosociálního vývoje osobnosti E. Eriksona

Pro demonstrování vývojových změn a zákonitostí byla použita teorie Erika Eriksona. Vzhledem k tomu, že tento teoretický model postihuje vývoj dítěte v kontextu prostředí, byl vybrán jako nejvhodnější. Na rozdíl od psychoanalytického učení se soustřeďuje hlavně na standardní průběh vývoje s důrazem na důležitost psychosociálních faktorů. Vývoj rozděluje Erikson na osm stádií, v nichž je důležité úspěšné vyřešení úkolu a posunutí se do další úrovně. Při nezvládnutí úkolu dochází ke stagnaci ve vývoji. Naopak při splnění vývojového úkolu vznikají jednotlivé ctnosti. Jako stimuly k posunutí se do další fáze slouží sociální normy. Erikson tvrdí, že vývoj je celoživotní proces provázející člověka životem (Vágnerová, 2012b).

Vývoj začíná konfliktem důvěra versus základní nedůvěra. Při jeho úspěšném vyřešení vzniká ctnost naděje a kojeneček se tak může posunout na další vývojovou úroveň. Stěžejním dilematem batolecího období je autonomie proti zahanbení a pochybnosti. Dítě, které zvládne tento konflikt, obdrží ctnost vůle. Jako třetí je zde iniciativa proti vině. Účelnost je ctností tohoto stádia. S nástupem do školy se objevuje řešení snaživosti a méněcennosti. Úspěšným vyřešením dilematu vzniká kompetence. Věrnost je získaná ctnost vyřešením konfliktu identita proti zmatení rolí. Následuje intimita proti izolaci s výslednou ctností láska. Dospělost provází generativita proti stagnaci. Úspěšným vyřešením získáváme ctnost pečování. A konečně se dostáváme k období stáří, kde ustředí ctností je moudrost, která vzniká po překonání dilematu integrity ega versus zoufalství (Drapela, 2003).

Erikson ve svých 91 letech za podpory manželky doplnil svou vývojovou teorii o devátou etapu a dokončil tak celý cyklus stáří. Devátou fází pojímá jako překonání náročného období stáří a vznik moudrosti náhledu svého věku. Během stáří člověk dochází ke zjištění, že jeho poznávací smysly, jsou stále více oslabeny. To co člověk dokázal včera, nemusí již zvládnout dnes. Tělo slábne a přestává fungovat na sto procent. Spolu se ztrátou nezávislosti a sebeovládání přichází oslabení sebeúcty a důvěry v sebe. Někteří staří lidé se udržují vitální až do vysokého věku. Na druhou stranu přichází onemocnění spojená se sníženou soběstačností, změnami v sociálních rolích, které působí na kvalitu života seniora. Objevuje se také intolerance na zátěž a neohybnost co se týče zaběhnutého životního stylu. Ztráta životního partnera nebo péče o něj přináší velké psychické i fyzické vypětí (Klvetová, 2008).

4. Příbuzenská pěstounská péče

Blízkou osobou pro dítě nejčastěji bývá matka, v některých případech to může být i otec, pokud o dítě citlivě pečuje. Důležité je vědět, že ale nemusí jít ani o jednoho z rodičů. Dítě si tohoto člověka nevybírání na základě dědičné příbuznosti, ale měl by to být člověk jemu blízký, který ho bude umět ochránit a vytvoří v něm pocit jistoty (Heinz, Brisch, 2012).

Od klasické pěstounské péče bývá odborníky často oddělována forma pěstounské péče, kdy o dítě pečuje člověk z okruhu jeho příbuzných. Tuto formu označujeme jako příbuzenskou pěstounskou péči a v praxi se setkáváme nejčastěji s tím, že ji vykonávají prarodiče. Mohou to však být i jiní blízcí příbuzní dítěte, jako jsou například sourozenci, strýcové nebo tety (Gabriel & Novák, 2008).

V České republice zaujímá příbuzenská pěstounská péče jedno z předních míst. V minulosti byla jednou z nejvyužívanějších alternativ, aby nedošlo k umístění dítěte do ústavní výchovy. Ze statistických údajů z roku 2015 je zřejmé, že dlouhodobě představují pěstouni prarodiče zhruba polovinu všech pěstounů. Zdá se, že jejich počet ještě narůstá od platnosti novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2013 (Hana Pazlarová (ed.), 2016).

4.1. Pěstounská péče prarodičů

V Beninu v Západní Africe je běžné, že prarodiče přebírají výchovu svých vnoučat. Mají veškerá práva včetně finanční zodpovědnosti a rodičovských závazků. Děti nejen krmí a vychovávají, ale také jim hledají manžela nebo ženu. Tím, že na sebe přebírají závazky rodičů, se zároveň vzdávají některých specifických úloh prarodičů (Alber, 2015).

V naší republice, jak již bylo uvedeno výše, babičky a dědečkové představují nejpočetnější skupinu příbuzných, která má děti v příbuzenské pěstounské péči. (*Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte*, n.d.).

Z výzkumu provedeného v roce 2016 Mošťkovou a Sobotkovou víme, že počet pěstounů prarodičů, který byl 2250 v roce 2006, se v roce 2015 téměř ztrojnásobil na 6026 (Mošťková & Sobotková, 2016).

Na druhou stranu i prarodiče mají své potřeby, které chtějí naplnit, aby se mohli stát dobrými prarodiči. Výzkum provedený ve Flanders, což je holandsky mluvící část Belgie, se zabýval potřebami babiček pěstounek. Na základě analýzy dat a jejich následné generalizace byly vytvořeny následující kategorie:

Dobry rodičovský vztah s pěstounským dítětem

Dobré podmínky pro to, být dobrým rodičem

Podpora a důvěra v budoucnost a vzdělávání dítěte

Dobrá spolupráce a podpora od orgánů pomáhajících pěstounům

Dobré materiální zabezpečení

Zajištění bezpečného kontaktu dítěte se všemi pro něj signifikantními osobami

Čas odpočinku

Sociální opora v širším kontextu (Holen, Loock, Belenger, & Vanderfaeillie, 2017).

V následující kapitole je uvedena sumarizace výhod a nevýhod zohledňující pohled dítěte, pěstounů i odborníků.

4.1.1. Výhody

Za pozitiva lze určitě považovat již vytvořený vztah, to že pěstouni pro dítě nejsou cizí a mohou mu tedy poskytnout potřebnou útěchu a nabídnout útočiště (*Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, n.d.*).

Pro dítě je výhodné, že zná prostředí a osoby, které se v něm nachází. Nemusí se tedy adaptovat na nové podněty. S tím souvisí i to, že se dítě orientuje v rodinných tradicích, postojích vychovatelů, jejich hodnotovém systému, životním stylu a rituálech. V případě, že jsou vztahy s biologickými rodiči nekonfliktní, je pro dítě snadné si tento kontakt udržet. Příbuzenská péče sebou nese menší společenské stigma, než je tomu v případě umístění do ústavní výchovy nebo nepříbuzenské pěstounské péče. Jako na pozitivum lze nahlížet na předchozí rodičovskou zkušenost, kterou prarodiče mají. Na dítě mají dostatek času a často mají již vytvořené zázemí a svůj osobní i profesní život. (Hana Pazlarová (ed.), 2016).

4.1.2. Rizika

Z péče pěstounů prarodičů vyplývají i určitá rizika, a to často vysoký věk a opakování neúspěšných výchovných vzorců. Na základě toho mohou prarodiče pociťovat pocity viny a selhání, mohou se snažit jevit se před pracovníkem v lepším světle a napravovat dřívější chyby snahou postarat se nyní co nejlépe o své vnouče. Nastává problém v ujasnění si rolí, zda je prarodič vlastně rodičem nebo babičkou či dědečkem (*Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte*, n.d.).

Vazby mezi rodiči a prarodiči bývají často značně narušené. Obě strany mívají mezi sebou mnoho nevyřešených konfliktů, které vystupují do popředí a komplikují jejich vzájemnou spolupráci. Setkáváme se s případy, kdy pěstouni přímo brání kontaktu s rodiči a před dítětem se o nich vyjadřují nevhodným způsobem. Často se i nevědomě dostávají do situace, kdy shazují kompetence rodičů v očích dítěte. Jedno z významných rizik představují potíže v nastavování hranic dítěti, ale i v kontaktu s biologickým rodičem. Spolu s vysokým věkem přicházejí nejen zdravotní potíže, ale také úbytek sil, kterému mohou prarodiče podlehnout a rezignovat na další výchovné působení. Také životní styl vzniklý mezigeneračními rozdíly bývá značně odlišný a může způsobovat potíže v soužití (Hana Pazlarová (ed.), 2016).

Odlišnosti generací přinášejí potíže prarodičům, kteří se mají problém vcítit se do jemu vzdálených oblastí zájmů dítěte. Dítě se pohybuje v přemodernizovaném, kognitivně a energeticky náročném světě. Pro prarodiče může být tento svět obtížně dosažitelný a uchopitelný. Je pro ně obtížné být pro dítě v tomto světě životním rádcem, vzorem a zdrojem inspirace. Tato propast spojená s rozvojem internetu a mobilních telefonů vzniká v dnešní době již mezi dětmi a jejich rodiči (Gabriel & Novák, 2008).

4.2. Traumata, s nimiž přicházejí děti do péče pěstounů prarodičů

Zátěž, kterou představuje odtržení se od biologického rodiče, je velká. Důvodů, proč dítě nemůže vyrůstat v původní rodině, je mnoho. Do rodiny nové přichází s traumatickými zkušenostmi, které je třeba od sebe odlišovat a dále s nimi pracovat.

4.2.1. Ztráta rodiče

Děti, které přišly o rodiče, tvoří početně menší skupinu. V případě, že úmrtí rodiče přijde nečekaně, je trauma pro dítě velmi silné. Podstatnou roli ve vyrovnání se s touto situací hraje přítomnost dalších blízkých osob a jejich podpora. Pro dítě je jistě příjemnější, pokud péči o něj může převzít jemu blízká osoba. Podstatné je, aby tato osoba byla schopná pečovat o dítě a nebyla zasažena ztrátou natolik, aby byla schopna se o dítě postarat po všech stránkách (Matoušek, 2017).

Za dočasnou ztrátu můžeme považovat výkon trestu odnětí svobody. Fakt, že rodič dítěte je ve vězení, v něm může vyvolávat velmi silné reakce. Děti mohou prožívat širokou škálu emocí od hněvu, smutku až ke strachu z nejistoty celé situace. Následky u dítěte důsledkem uvěznění rodiče bývají hluboké a dlouhodobé. Projevy mohou být spojené s regresivním chováním, zdravotními potíži, problémy ve škole a někdy až agresivním chováním (Matoušek & Pazlarová, 2014).

4.2.2. Nemoc rodiče s fatální prognózou

Problémem v tomto případě není samotná nemoc rodiče, ale právní systém, který není na tento problém připravený. Pokud je rodič dítěte v terminálním stádiu nemoci, může péči o jeho dítě převzít někdo jiný, ale nemohou bydlet ve společné domácnosti. Tato situace nastává sice pouze ve výjimečných případech, ale přináší velkou dávku stresu oběma stranám (Matoušek, 2017).

Rodič nemusí být nemocný takto fatálně. Jako jeden z nejčastějších rizikových faktorů objevujících se u rodičů je zneužívání návykových látek. Negativní působení na dítě vzniká už, když se dítě jen pohybuje v prostředí, kde se drogy vyrábějí a distribuují. Samozřejmě nejzávažnější ovlivnění dítěte nastává v případě, že je uživatelem sám rodič nebo jeho partner.

Rizikem pro dítě může být i rodič s duševním onemocněním. Nejedná se sice o nemoc jako takovou, ale i omezené rozumové schopnosti rodičů mohou vést k problémům ve výchově a následné traumatizaci dítěte (Matoušek & Pazlarová, 2016).

4.2.3. Nedostatečná či špatná péče rodičů

Nedostatečná péče rodičů může mít mnoho příčin. Mnozí rodiče se octnou v takové nepříznivé sociální situaci, kdy nemohou o dítě dostatečně pečovat. I přesto mohou mít k dětem velmi hezký vztah, bohužel jim však nedokážou zaopatřit podmínky nutné pro normální vývoj. V důsledku nepřekročitelných limitů na straně rodičů tak dochází až k odebrání dětí z rodiny (Matoušek, 2017).

Nedostatečné rodičovské kompetence mohou být následkem osobní historie, osobnostní výbavy nebo výše zmíněné nemoci. Negativní vliv na rozvoj dítěte mají také nevhodné bytové podmínky rodiny. Setkáváme se s nízkou finanční gramotností rodičů, která způsobuje mnohé další potíže jako je dlouhodobá nezaměstnanost a následná závislost na externí pomoci. V neposlední řadě je třeba zmínit skupinu rodičů, kterým se jednoduše nechce zabírat se péčí o dítě, a tak tuto povinnost jednoduše převalí na někoho jiného (Matoušek & Pazlarová, 2016).

4.2.4. Zkušenosti s týráním nebo zneužíváním

Díky kombinaci rizikových faktorů na straně rodičů, může dojít k nevhodnému chování k dětem. Často se tyto problémy v rodinách kumulují vzhledem k partnerským neshodám a častému střídání partnerů. Za nejrizikovější faktor rozvoje traumatu lze považovat domácí násilí vůči matce a dítěti. Často dochází také k přenosu, kdy sám rodič byl v minulosti obětí týrání či zneužívání a nyní je pachatelem této činnosti on sám (Matoušek & Pazlarová, 2016).

Nejvážnější případy traumatu nalzáme u dětí týraných a zneužívaných (Matoušek, 2017). „*Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN) je definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby*“ (Vágnerová, 2004, s. 593). Lépe se pracuje s dětmi, u nichž víme, že k něčemu takovému došlo. Setkáváme se ale i s případy, kdy ke zjištění tohoto závažného traumatu dojde, až když jsou děti v pěstounské rodině. V případě zjištění takto vážných činů musí pěstouni kontaktovat příslušné orgány OSPOD a policejní orgány. Vyšetřování bývá velmi obtížné a citlivé s ohledem na ochranu dětí během celého procesu (Matoušek, 2017).

4.3.Projevy traumatu

U dětí v pěstounské péči se často objevují znepokojivé projevy chování, které je potřeba řádně interpretovat s ohledem na možné prožité trauma. Běžné výchovné postupy pak mohou mít až opačný efekt a je potřeba toto mít na paměti a hledat příčinu těchto projevů (Matoušek, 2017).

4.3.1. Narušený režim spánku a bdění

U dětí a dospívajících se nejčastěji objevují formy poruch spánku, jako jsou poruchy usínání, probouzení se během noci, různé události, které spánek narušují jako je převalování se, noční můry, noční skřípání zubů nebo mluvení ze spaní a naopak enormní potřeba spánku. Nezřídka se poruchy spánku vyskytují také s jinými obtížemi, jako jsou různá tělesná onemocnění, deprese, úzkostné poruchy a ADHD. Příčinou mohou být ale i vztahové potíže, jako jsou hádky v rodině, rozchod, stěhování nebo i finanční potíže (Caby & Caby, 2014).

U nejmenších dětí v pěstounské péči mohou přicházet poruchy spánku jako dozvuk prožitého traumatu. Funkce spánku, kdy člověk odpočívá a nabírá síly, je narušená. Dítě očekává potencionální nebezpečí, a tak je mozek neustále ve střehu, což jej ruší během spánku (Matoušek, 2017).

4.3.2. Zpomalení či zastavení psychomotorického vývoje

Při přečerpání organismu u vážně traumatizovaných dětí může dojít ke zpomalení až pozastavení psychomotorického vývoje (Matoušek, 2017).

Studie zabývající se duševním a fyzickým zdravím prokázala, že děti vyrůstající v pěstounské péči bývají náchylnější k nemocem ve srovnání s většinovou populací. Jedním z faktorů přispívajících k náchylnosti k nemocem je změna prostředí. Děti vyrůstající v pěstounské péči jsou náchylnější k nemocem částečně díky důsledkům raných traumat (Turney & Wildeman, 2016).

4.3.3. Projevy chování

Projevy chování způsobené traumatem mohou nabývat různých podob. Můžeme se setkat s problémy v soustředění, s nepozorností. Časté bývají také regresivní projevy jako je enuréza nebo enkopréza. Dále se objevují různá psychosomatická onemocnění, rezervovanost vůči okolí, neschopnost orientovat se ve svých pocitech a mnohé další (Matoušek, 2017).

4.3.4. Problémy ve vztazích

Problémy ve vztazích přicházejí spolu s dlouhodobě nezpracovanými traumaty. Lidé bývají impulzivní, konfliktní s projevy agrese a často se dostávají do konfliktu se zákonem. Časté jsou i sebe-destructivní projevy a zneužívání návykových látek (Matoušek, 2017).

Praktická část

5. Výzkumné šetření

5.1. Cíl diplomové práce

Tato diplomová práce se zaměřuje na specifika, ale i potíže, které přináší příbuzenská pěstounská péče. Jejím cílem je nahlédnout blíže na významnou roli pěstounů prarodičů ve výchově dětí. Práce se snaží k tomuto cíli přiblížit zmapováním reprezentativního vzorku vybraných rodin, u kterých sledujeme celý vztah od přijetí dítěte do současnosti.

Hlavní výzkumná otázka je: Jak vypadá příbuzenská pěstounská péče a v čem jsou její specifika?

5.2. Metodika

Vzhledem k povaze výzkumného problému bylo nejvhodnější zvolit kvalitativní formu výzkumu. „*Kvalitativní přístup v psychologických vědách je přístupem, který pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod*“ (Mioviský, 2006, s.17).

Na základě osobní zkušenosti z práce s rodinami a povědomím o struktuře souboru jsem se rozhodla pro metodu případových studií. Jedná se o jeden z nejrozšířenějších typů výzkumu využívaného u kvalitativního přístupu. V ústředí výzkumu stojí případ. Ten představuje hlavní objekt našeho výzkumného bádání a může jím být jak osoba, tak instituce nebo skupina. Pomocí případové studie jsme schopní podívat se na případ komplexně a zároveň neopomenout jednotlivé souvislosti v životě respondentů a jejich historické a biografické zázemí. Představuje strategii výchozího místa pro hledání, vysvětlování a objasňování různých souvislostí v rámci jednoho případu. Je možné ji použít jako ověřovací metodu ke kontrole výsledků dosažených v jiném výzkumu (Mioviský, 2006).

Aby výsledky získané z případové studie mohly být platné, je dobré dodržet lineární postup. Ten se postupně opakuje do nasycení dat. Mezi základní fáze patří:

plán, projekt, příprava na sběr dat, sběr dat, analýza a publikace výsledků (Oleck, Palack, & Moravsk, n.d.).

Jednotlivé případy byly pečlivě vybrány ve spolupráci s pracovníky organizace. Poté pracovnice organizace oslovily pěstouny k účasti na výzkumu telefonicky nebo osobně. Sepsáním informovaného souhlasu a vysvětlením průběhu výzkumu byla zajištěna jeho etická stránka. Jména dětí i jejich sourozenců, která jsou uvedena v textu, byla změněna.

K samotnému sběru dat sloužilo několik dokumentů. Technika životní dráhy a reflexe vlastních zkušeností v práci s rodinami. Pro analýzu dokumentů nám posloužily složky klientů organizace Náhradním rodinám, o.p.s., soudní rozhodnutí o svěřením dítěte do pěstounské péče, individuální plány ochrany dítěte, zprávy o průběhu pěstounské péče pro OSPOD, zápisy z kontaktů sociálního pracovníka a klienta, zprávy o průběhu pěstounské péče určené soudu a další dokumenty. Sběr dat probíhal na území celého Karlovarského kraje.

Pro navázání kontaktu s pěstounem a získání jeho pohledu na význam role pěstounství v jeho životě byla použita projektivní technika životní dráhy. Její grafické znázornění přikládáme v příloze. K technice stačila jednoduchá instruktaž, papír se vzorem, tužka a papír.

Životní dráha – pomocí této techniky je možné docílit zpětné rekonstrukce biografické situace. Přístupy lidí k prožívání života mohou být různé. Někdo o svém životě často přemýšlí, vztahuje se k minulosti a vytváří rozsáhlé plány do budoucna. Jiný si životem proplouvá a nestará se o to, co bylo a bude, žije přítomným okamžikem. Každý člověk má alespoň mlhavou představu o své cestě. Tento obraz si můžeme představit jako cestu vyznačenou na mapě nebo scénář. Na základě tohoto scénáře jednáme a podřizujeme jemu své činy (Mižikarová, 1993).

5.2.1. Metoda zpracování získaných dat

Nejprve byla všechna data shromážděna. Po získání informovaného souhlasu a provedení techniky životní dráhy, bylo využito vstupu do databáze organizace Náhradním rodinám, o.p.s. Dále probíhalo třídění dat a selekce podstatných informací, následná analýza a jejich zasazení do předem připravené struktury.

Součástí bylo také zpracování vlastních poznámek o rodině a jejich přiřazení ke konkrétním případům.

5.3.Charakteristika souboru

Respondenty našeho výzkumu tvoří prarodiče, kteří mají v pěstounské péči nejméně jedno vnouče. Pro účely výzkumu nebyl podstatný ani počet dětí v rodině ani jejich pohlaví. Pro výběr výzkumného vzorku jsme oslovili ke spolupráci neziskovou organizaci Náhradním rodinám, o.p.s., kde jsem osobně působila 5 let jako doprovázející pracovník pěstounských rodin. Díky tomuto mi byl umožněn vstup do databáze pěstounů a výběr pěstounských rodin, se kterými jsem v minulosti pracovala. Organizace Náhradním rodinám, o.p.s. spolupracuje celkem se 109 pěstounskými rodinami, z toho 84 rodin představuje příbuzenská pěstounská péče. Výzkumný vzorek tvoří jak páry, tj. babičky a dědečkové, kteří pečují o vnoučata společně, tak samostatní pečovatelé, kde pečuje o dítě pouze jeden tj. babička nebo dědeček. Věk pěstounů, kteří byli účastni výzkumu, se pohybuje od 61 do 75 let. Věk dětí jim svěřených se pohybuje od 11 do 17 let. Pěstounské rodiny žijí na území Karlovarského kraje a pochází z obdobného socio-kulturního prostředí.

Rodiny demonstrují typické příklady pěstounské péče prarodičů. Hlavní kritérium výběru rodin přitom představovaly rizikové faktory rodičů, které byly příčinou odebrání dítěte a byly uvedené v soudním rozhodnutí o svěřením dítěte do pěstounské péče prarodičů. Identifikované rizikové faktory jsme převzali z publikace zaměřené na popis a analýzu pracovních postupů orgánů sociálně právní ochrany dětí viz. **Příloha č. 1.** Rizikové faktory rodičů se často prolínají. Jedná se tedy o instrumentální případové studie.

5.4.Reflexe vlastní zkušenosti v práci s rodinami

Vlastní zkušenost v práci s pěstounskými rodinami pro mě byla jedním z hlavních východisek pro volbu tématu diplomové práce. V průběhu pětileté zkušenosti v praxi doprovázejícího pracovníka se pro mě stala práce s pěstouny prarodiči velmi významnou a zároveň jsem si stále více uvědomovala její úskalí, limity a specifika. I pro mě jako pracovníka byla práce s prarodiči jiná. Pokud bych

se měla snažit vytyčit některá hlavní témata, se kterými jsem se během praxe setkávala, byla by to následující:

Věk pěstounů

Není jistě překvapující, že problém, se kterým se u pěstounů prarodičů setkáváme a který ovlivňuje přístup k výchově dítěte je samotný věk pečovatele. Úloha prarodiče ve výchově vnoučete je evidentně jiná, než rodičovská úloha. V této situaci se však prarodiče dostávají do role vychovatelů a leckdy k tomu s ohledem na věk nejsou již tak dobře vybavení. Ve spojitosti s přibýváním věku dochází u lidí k úbytku některých schopností a dovedností. Lidé často hůře slyší, vidí a mají různá kardiovaskulární a jiná onemocnění. Pohybové možnosti starého člověka jsou značně omezené. Z tohoto je zřejmé, že úbytek sil je značný a s přibývajícím věkem stále více znatelný. Nelze jistě opomenout obavy na obou stranách, že prarodič nebude schopný dítě vychovat a řádně dovést do dospělosti právě s ohledem na úbytek psychických a fyzických sil. V případě výchovy obou prarodičů se tak setkáváme s úmrtím jednoho z páru, což může v dítěti vyvolat úzkost a strach, že přijde o svého pečovatele.

Rigidita

Dle mého názoru pěstouny prarodiče velmi limituje také rigidita v chování a učení se novým věcem. Pro starého člověka je často obtížné porozumět novodobým technologiím potažmo světu, který má dítě vytvořený na sociálních sítích apod. Pro dítě může být tento svět důležitý a distancování se od porozumění tomuto světu může vytvářet mezi pěstounem a dítětem jakousi bariéru a nepochopení. Rigidita se objevuje také ve výchovném přístupu k dítěti, kdy prarodiče uplatňují výchovné postupy, které již předtím ne zcela dobře zafungovaly během výchovy jejich dětí. Často vidáme dva extrémní přístupy, a to buď příliš vysoké nároky na dítě, kterým dítě nemůže v životě dostát nebo naopak zcela benevolentní výchovu, kdy se dítě ztrácí v nejasných hranicích, přebírá kompetence a dochází k záměně rolí.

Nezpracovaná traumata

S výše zmíněnou konzervativností souvisí také rodinná traumata, která často nebývají zpracována a stávají se pro rodinu nevyřešenou tabuizovanou křivdou. Pěstouni mohou být na své děti a potažmo sami na sebe naštvaní, z důvodu

nezvládnuté výchovy potomka. Je pro ně pak těžké mluvit s vnoučaty o rodičích a kontaktovat se s nimi. Mohou v dítěti vytvářet negativní obraz rodiče a pěstovat v něm zášť, což může v budoucnu ovlivnit vývoj identity dítěte.

Zmatení rolí

S identitou dítěte jistě souvisí také znalost jednotlivých rodinných rolí a pozic. U pěstounů prarodičů se můžeme setkávat s dosazováním si prarodiče na rodičovskou pozici. V praxi to vypadá tak, že dítě babičku a dědečka oslovuje mami a tati. Tato zdánlivá banalita vytváří dítěti neuvěřitelný zmatek v hlavě. Na jedné straně si dosadí na místo chybějících rodičů jiné postavy, na straně druhé zůstávají prázdná místa na pozicích babičky a dědečka. Dokonce se můžeme dodnes setkat s případy, kdy se dítě setkává se svými biologickými rodiči, aniž by vědělo, že jsou jeho rodiči. Toto vede jen k velkému zmatku a podporuje inklinaci k negativnímu vztahování se k rodičům.

Přebírání kompetencí

Bohužel se také často setkáváme s případy, kdy prarodiče na výchovu a vedení domácnosti již nestačí a dítě plní role, které mu nepřísluší. Z praxe mohou přinést pro mnohé možná extrémní případy, ale bohužel stále aktuální, kdy o děti pečují negramotní prarodiče. Dítě pak vyřizuje věci, které by měl zaopatřit jeho pečovatel. S podobnou situací se setkáváme u případů, kdy jsou prarodiče vážně nemocí a dítě se o ně musí starat.

Úzkostnost prarodičů

Prarodiče mívají o děti zvýšené obavy, což je přirozené. V náhradní rodinné výchově to ale může vést k negativním jevům na obou stranách. Na straně dítěte jde o nejistotu pěstouna, kterou dítě vnímá a může toho zneužívat. Často i s ohledem na věk pěstouna přebírá některé kompetence v rodině. Úzkostnost u prarodičů může být spojená také s vnímanou mírou zodpovědnosti a snahou vyhnout se selhání. Pro dítě však není toto klima optimální. Dítě potřebuje pevného a silného pečovatele, který pro něj představuje bezpečí a oporu.

Chybějící výchovný vzor

S ohledem na vysoký věk u pěstounů prarodičů často dochází k tomu, že dítě vychovává pouze jeden z prarodičů. Důvodů může být více. Nejčastěji spolu partneři již nežijí v jedné domácnosti nebo jeden z prarodičů zemřel. Dítěti pak zůstává pouze jeden vychovatel, a to zástupce jednoho pohlaví. Ve vývoji dítěte mají matka i otec svou důležitou roli. Z vývojové psychologie víme, že v období dospívání dochází k utváření identity dítěte a identifikaci se stejnou genderovou postavou. V praxi se však setkáváme často s výchovou babiček, které mají ve své péči vnuky. Babičky vnukům logicky nemohou ukázat některé věci, které přísluší mužské roli a starší žena již zpravidla nehledá životního partnera, jak by tomu bylo u mladších pečovatelek.

5.5.Kazuistika č. 1 Robert

Dítě v pěstounské péči Robert:

chlapec, 16 let

V pěstounské péči u:

dědy, 71 let

Robert byl svěřen dědovi do pěstounské péče v roce 2014. V době svěření už byl děda vdovec, takže Robert vyrůstal pouze s ním. Nyní je pěstoun v důchodu a věnuje se výchově Roberta. Předtím pracoval v lese. Pěstoun má dvě dcery. První, matka Roberta žije v sousední obci, druhá dcera žije ve Švýcarsku, má manžela a dítě.

Rodinná anamnéza dítěte:

Matka:

37 let, V minulosti měla problémy s drogami. Hrála automaty. Udržovala vztah s partnerem, s nímž se podílela na distribuci drog. Měla velmi blízký vztah se svou matkou a po její smrti se stávající potíže ještě více prohloubily. Matka se jeví jako psychicky labilní, užívá antidepresiva, byla i hospitalizována. Když měla matka Roberta v péči, často jej dávala ke kamarádce na hlídání, aby mohla dojíždět za prací do Německa. V mládí se věnovala modelingu. Krátce po svěření Roberta do péče dědy se s Robertem vídala pravidelně každých 14 dní. Před svěřením Roberta do péče dědy zde bydlela spolu s dítětem, v bytě však měla trvalé bydliště ještě v době, kdy o něj již pečoval děda. Matka vychovává Robertovo mladšího bratra a žije společně s přítelem. Robert k ní jezdí na prázdniny a je s ní v kontaktu přes sociální síť. Po oboustranné domluvě pěstouna i matky k ní jezdí Robert na občasné víkendy. Aktuálně pobývá matka v Německu. Robert se vídá i s babičkou ze strany matky, společně s ní byl u babičky na prázdninách.

Otec:

Otec je neznámý.

Sourozenci:

Bratr, 2 roky

Robert má k mladšímu bratrovi hezký vztah. Stýká se s ním během pravidelných návštěv matky. Matka ho vychovává spolu s přítelem, se kterým aktuálně žije.

Osobní anamnéza:

Bydlení:

Rodina bydlí ve zrekonstruovaném bytě v horském městečku. Robert zde má samostatný pokoj a dostatek soukromí.

Volnočasové aktivity:

Robert rád sportuje. Věnuje se sálové kopané a je součástí fotbalového klubu ve městě, ve kterém spolu s pěstounem bydlí. Spolu s fotbalovým klubem se pravidelně účastní letních soustředění. Dle slov trenéra má velmi dobré výsledky. Pěstoun ho ve sportu podporuje. S přibývajícím věkem přibyl u chlapce zvýšený zájem o formování postavy. Robert navštěvuje posilovnu a dodržuje jídelníček sportovce. Na fotbal přestává docházet, prý se mu v něm nedařilo dosahovat požadovaných výsledků. Aktuálně se věnuje bojovým uměním. Vzhledem k tomu, že má problémy se sebekontrolou, je pro něj tento koníček rizikový. Robert hraje rád hry na PC.

Škola a příprava pro budoucí povolání:

Na základní škole neměl Robert žádné potíže s chováním ani prospěchové obtíže. Jeho školní prospěch byl velmi dobrý, prospíval s vyznamenáním. Po ukončení základní školy nevěděl, zda zvolit učební nebo maturitní obor. Nemá zatím jasno ve volbě budoucího povolání. Zkoušel se přihlásit na dva maturitní obory. V přijímacím řízení na střední průmyslovou školu neuspěl. V současné době studuje prvním rokem maturitní obor strojírenství. Přestože nemá zcela příznivé studijní výsledky, má vůli a je schopný ohlídat si známky tak, aby mohl postoupit do dalšího ročníku. Ve škole je spokojený, ale učení je pro něj nyní obtížnější. Zpočátku uvažoval i o tom, že by školu změnil, ale podařilo se mu počáteční krizi překonat. Potřebuje si zde zvyknout.

Charakterové vlastnosti a rysy:

Robert snáší špatně prohry a neumí se vyrovnávat s odlišnými názory druhých. Bývá často popudlivý, nervózní a vzteklý. Po tom, co proběhne konflikt, potřebuje čas na urovnání myšlenek a regulaci svého chování. Je schopný se omluvit a uznat svou chybu či vinu. Těžce snáší prohry. Když mu něco nejde, hned se vzdává nebo se snaží problému vyhnout a uteče od něj. Má velkou touhu vynikat a být úspěšný. Na druhou stranu si ale moc nevěří, a tak se velmi lehce nechává strhnout nátlakem ostatních.

Partnerské a přátelské vztahy:

Robert se setkává dlouhodobě s dívkou, se kterou navázal partnerský vztah. Ve vztahu je spokojený. Stýká se s kamarády z místa svého bydliště. Nemá problém s navazováním vztahů s vrstevníky.

Zdravotní anamnéza:

Následkem prožitého traumatu se u Roberta po dlouhou dobu objevovaly noční děsy, strach být o samotě doma a někomu otevírat.

Životní dráha z pohledu pěstouna:

Pěstoun neví, jak začít. Potřebuje hodně pomoci a instruovat v technice. Je na něm patrná nervozita a nejistota v plnění zadaného úkolu. Nechává se hodně směřovat. Jako významnou pozitivní událost hodnotí přijetí dítěte do pěstounské péče. S tímto spojenou významnou negativní událost uvádí období čekání na nabytí právní moci rozhodnutí soudu. Poté celkem podrobně vypráví o zážitku s exekutorem, který hodnotí jako traumatizující pro dítě. Exekutor přišel do domu neohlášený v době, kdy bylo dítě samo doma. Robert úředníkovi otevřel a došlo k zabavení věcí, kterých se pak pěstoun složitým způsobem domáhal. Zážitek byl dle slov dědy pro chlapce velmi traumatizující. Pěstoun neumí skutečnost zapracovat do osy. Ve vyprávění převládají detaily, ulpívá v jedné situaci. Chybí dějová posloupnost a následnost.

Na pěstounovi byly patrné rozpaky. I přes opakované ujišťování, že chápe, co po něm chci, bylo zjevné, že mu to není tak zřejmé. Jeho vyprávění je nesourodé, přeskakuje v tématech a některé informace se zdají být nesouhlasné.

Informace ze zkušenosti v práci s rodinou:

Spolupráce s pěstounem i dítětem je bezproblémová. Pěstoun se aktivně a se zájmem účastní vzdělávacích akcí včetně pobytových akcí pro rodiny s dětmi. Také Robert sám se účastní odlehčovacích pobytů pro děti, které slouží k nezbytnému odpočinku pěstounů. Robert je velmi komunikativní, nemá problém v navazování vztahů s vrstevníky. K dospělým přistupuje s respektem a úctou. S dědou pěstounem se také vždy domluví bez problému. Pokud je potřeba, snaží se mu pomáhat. V současné době se vztah mezi pěstounem a Robertem komplikuje. Robert mívá přibližně jednou za čtvrt roku výbušné reakce. S postupujícím věkem je pro pěstouna obtížnější řešení problémových situací při výchově dítěte. Robert tráví hodně času u počítače a nevnímá pak, že na něj pěstoun mluví. Ten se jej snaží vést k domácím povinnostem a dobrým studijním výsledkům. Někdy ho přemohou pocity vyčerpání, ale snaží se nabýt nové síly a odreagovat se prací na zahradě nebo rybařením. Rodině jsme pomáhali v řešení situace navrácení neprávem exekučně zabavených věcí. Situace byla velmi obtížná, exekutorský vykonavatel se choval velmi hrubě a neeticky a na základě toho došlo k retraumatizaci pěstouna, který byl ze situace tak vyrušen, že musel navštívit obvodního lékaře. Pěstoun v dobré víře zakoupil rodinný tarif od mobilního operátora zahrnující i matku Roberta. Ta však propadla závislosti na hrách a vytvořila tak u společnosti dluh. Pěstoun se snažil telefon zablokovat, ale společnost neudělala blokaci zavčasu, a tak musel jakožto zřizovatel tarifu, uhradit dluh ve výši desítek tisíc. Pěstoun nemá rád vypjaté situace a nerad řeší problémy. Z takovýchto situací bývá podrážděný, protože nemá rád nespravedlnost. Stresové situace jsou pro něj vyčerpávající, panikaří. Pěstoun má rád dodržování pravidel a dochvilnost. Nemá rád, když mu Robert nevěnuje pozornost při sledování PC. Pěstoun se cítí velmi dobře ve společnosti dalších pěstounů, se kterými může sdílet své vlastní zkušenosti s výchovou vnuka. Pro Roberta je důležitý pocit důležitosti. Těžko přijímá neúspěchy.

Závěr:

S přibývajícím věkem jak na straně pěstouna, tak na straně dnes už adolescenta, je vzájemná shoda a tolerance stále obtížnější. Problémem ve výchově dědy je dbání na dodržování pravidel a pevných hranic, ve kterých byl jako mladší muž velmi zásadový. Pravidla, která pěstoun stanovuje, však nedokáže vždy udržet a setrvat u

nich. Otázkou zůstává, zda je toto z pozice dědečka vůbec možné, protože zde dochází ke zmatení rolí, kdy rolí dědečka je spíše dítě rozmazlovat a mít propustnější hranice ve výchově. V tomto případě se však setkáváme s konfliktem rolí, kdy rolí otce, je dávat dítěti jasná a zřetelná pravidla a pevné hranice. Z techniky životní dráhy je znatelný pokročilý věk pěstouna. Pěstoun měl velké potíže se úkolu zhostit, technika pro něj byla velmi obtížná. Pečovatel projevuje zájem vyprávět svůj životní příběh. Ulpívá však na jedné myšlence a situaci, která má pro něj významný náboj.

5.6.Kazuistika č. 2 Mahulenka

Dítě v pěstounské péči Mahulenka

dívka, 12 let

V pěstounské péči u

babičky, 75 let

Dívka byla v roce 2010 svěřena do péče babičky a dědy spolu s o deset let starší sestrou. Prarodiče však fakticky pečovali o mladší dívku od roku 2008 a o starší od roku 2007. V roce 2018 si pěstounka podala žádost na poručnickou péči, otec byl částečně zbaven rodičovské odpovědnosti. Pěstounka je v současné době v důchodu. Stará se o dům a výchovu Mahulenky.

děda – zemřel

V roce 2015 započaly vážnější zdravotní problémy pěstouna. V prosinci roku 2016 zemřel pěstoun a zároveň dědeček obou dívek následkem dlouhodobějšího vážného onemocnění.

Rodinná anamnéza dítěte:

Matka

Matce byla diagnostikována bipolární afektivní porucha, potíže se u ní objevovaly už kolem 16. roku, kdy byla opakovaně hospitalizována a v době svěřením obou dívek (Mahulenky a její druhé starší sestry) do pěstounské péče byla ve výkonu trestu. Do té doby žila ve společné domácnosti s manželem, otcem všech jejích tří svých dětí. Ve dvaceti pěti letech se jí narodila první dcera, ve třiceti letech se jí narodila druhá dívka a ve čtyřiceti poslední, které je věnována tato kazuistika. S tímto manželem je v partnerském vztahu již od 16 let, kdy spolu s ním odešla z domu. Společně pobývali na místech rozbořených domů a žili nespořádaným životním stylem. Poté žila společně s manželem v jiném městě, kde jim zakoupili pěstouni byt, na který pak ještě po dobu dvou let platili veškeré poplatky. Nedlouho poté, co přestali byt dotovat, partneri o byt přišli, protože neplatili náklady s tímto spojené. Aktuálně je matka již dlouhodobě hospitalizovaná v psychiatrické léčebně. Dle lékařů se její stav

nelepší, spíše se obrací k horšímu. Matka pobírá plný invalidní důchod. V roce 2017 byla na Vánoce u pěstounky a dcery, dle pěstounky byla spíše apatická a o dceru neprojevovala zájem. V roce 2018 proběhlo soudní jednání rozhodující o částečném omezení jejích rodičovských práv. Pěstounka uvažovala, že by se ujala role opatrovníka, ale nakonec se této role ujal někdo jiný. Matku pěstounka spolu s dívkou navštěvují přibližně 3krát ročně. Pokud to jde, tak si ji berou také zhruba 3krát ročně na návštěvu k sobě domů.

Otec

Je dlouhodobě nezaměstnaný, práci si aktivně nevyhledává, pobírá pouze dávky pomoci v hmotné nouzi, o dívky není schopen řádně pečovat. S dívkami se vídá, pouze pokud je přiveze babička za ním na návštěvu, samostatně neprojevuje zájem. V roce 2016 se začal potýkat s finančními potížemi a zadlužením a nebyl se schopen o Mahulunku postarat. Aktuálně je otec nespolehlivý, pokud má peníze, tak je pod vlivem alkoholu. V takovém případě se tedy nemůže s dcerou vídat. Nyní je neznámo kde. Je možné, že ani není pravým otcem všech dívek, protože mu dle pěstounky ani jedna z nich není podobná.

Sourozenci

Sestra Karolína: 26 let

S nejstarší sestrou je Mahulenska v kontaktu. Karolína pravidelně navštěvuje rodinu i se svým synem a pomáhá pěstounce s úklidem domu. V roce 2017 se jí narodilo další dítě. Dívka má k oběma velmi kladný vztah a pravidelně se s setrou a jejími dětmi stýká.

Sestra Denisa: 21 let

Denisa studovala obor cestovní ruch na střední logistické škole. V roce 2014 však přišla krize a Denisa měla nedostatečný prospěch z více předmětů. Požádala proto, o přestup na střední odborné učiliště, na těžší škole. Ani v tomto studiu však nebyla příliš úspěšná, experimentovala s drogami a pěstounům po čase došla trpělivost. Rozhodli se pěstounskou péčí ukončit. Denisa byla svěřena do péče otce. Vzhledem k užívání návykových látek byla převezena v ohrožení života do léčebny v Kokoříně, následně do Bohnic a poté do Jindřichova Hradce. Denisa byla propuštěna z léčebny

a vrátila se k otci. V roce 2016 byl obnoven kontakt se sestrou Mahulenkou, stav Denisy byl lepší. V roce 2017 byla Denisa spolu s pěstounkou a Mahulenkou na dovolené v Bulharsku. V té době měla přítele v Německu, školu ale nedodělala. Došlo k recidivě a aktuálně jsou vztahy s rodinou opět komplikované. Aktuálně je Denisa uživatelkou návykových látek.

Osobní anamnéza dítěte

Bydlení

Rodina žije v rodinném domě se zahradou. Aktuálně obývá Mahulenka dům pouze s pěstounkou a má zde svůj vlastní pokoj. Do budoucna má možnost samostatně obývat celé jedno patro domu. Rodina bydlí v menším horském městečku, kde je však k dispozici vše potřebné – úřad, pošta i obchod.

Volnočasové aktivity

Volnočasové aktivity dívka střídá. Věnovala se atletice, je pohybově nadaná. Ráda jezdí na kole a lyžuje. Má nadání pro plavání, navštěvovala kroužek plavání, ale možnost pokračovat a rozvíjet tuto dovednost dále není v rámci bydliště možná. Mahulenka zkoušela také hasičský kroužek, ale i to ji časem omrzelo. Dále zkoušela taneční kroužek HIP-HOP a kreativní kroužek spojený s tvořením a ekologickým zaměřením, ale i ty nenavštěvovala dlouho. Nyní přetrvává pěvecký kroužek, který navštěvuje již delší dobu. Stará se o pejska, kterého si vzaly spolu s pěstounkou z útulku. Pěstounka je velmi aktivní a snaží se jí zajistit různorodé aktivity. Společně podnikají výlety po okolí, ale i cesty do zahraničí. V roce 2018 byly v Bulharsku společně se starší sestrou.

Škola a příprava na budoucí povolání

Mahulenka navštěvuje školu v místě bydliště. Dívka byla podrobena pedagogicko-psychologickému vyšetření, kde byly zjištěny poruchy pozornosti a dyslexie. To se odrazilo na studijních výsledcích a domácích přípravě. Škola zpracovala individuální vzdělávací plán, podle kterého se dívka vzdělává. Ke škole má negativní vztah, nerada se učí a nerada školu navštěvuje. Zatím nemá jasno v tom, co by chtěla do budoucna dělat a čím by se chtěla vyučit.

Charakterové vlastnosti a rysy

Mahulenka je přátelské, sportovně nadané děvče. Je hodně živá, vyhledává pohybové aktivity. V současné době se dostává do období puberty a přichází tedy i konflikty s babičkou. Na babičku je drzá, říká jí, že ji využívá. Bývá také velmi negativistická.

Partnerské a přátelské vztahy

Mahulenka je v kolektivu dětí oblíbená, snadno navazuje vztahy s ostatními dětmi. Pro dívku je významný také přátelský vztah s kamarádkou, která je také v pěstounské péči babičky. V průběhu trvání přátelství dívek došlo k několika konfliktům, nyní jsou však dívky znovu v přátelském kontaktu.

Zdravotní anamnéza

Dívka je dle poslední preventivní prohlídky u obvodního lékaře zdravá. Pravidelně 2krát ročně navštěvuje zubaře a v případě potřeby dochází i k jiným lékařům. Z praxe z pobytu dětí na táboře s koňmi i dalších odlehčovacích pobytů mohou doplnit, že se opakovaně stává, že se dívka cítí být v odpoledních hodinách velmi unavená a jde si odpočinout a usne.

Životní dráha z pohledu pěstouna

Pěstounka neví, jak se úkolu zhostit, grafické vyjádření je pro ni velmi složité. Začíná vyprávět významné události spojené s jejím životem. Mluví hlavně o výchově dětí a vnoučat. Z vyprávění je patrný negativismus a určitá dávka bezradnosti, beznadějí. Přiznává, že jí na výchovu vnučky, kterou má nyní v péči, nezbývá již mnoho sil. Vypadá vyčerpaně. Ve vyprávění o dětech, zejména o dceři, od které má vnučku, je patrná úzkost. Pěstounka propadá beznaději, vidina lepší budoucnosti se zdá být nereálná. Nahlas uvažuje a hledá alternativní možnosti k životu dceru v psychiatrické léčebně. Má pocit, že je dcera nadměrně medikovaná a její soběstačnost a schopnost samostatně žít je se stále zhoršují. V této souvislosti se zmiňuje také o manželovi dcery, který se v jejím životě objevoval, než jí byl určen opatrovník a do té doby hospodařil s jejími finančními prostředky.

Informace ze zkušenosti v práci s rodinou

Nezisková organizace pracuje s rodinou již od roku 2013, kdy společně sepsali Dohodu o výkonu pěstounské péče. Od začátku se spolupráce jeví jako bezproblémová. Pěstouni se účastnili společně vzdělávacích akcí včetně pobytů pro rodiny s dětmi. Nyní se účastní pěstounka spolu s Mahulenkou. Pěstounka se snaží o dostatečné naplnění volného času Mahulenky, a tak ji posílá na různé pobyty pro děti. Je to pro ni také čas, kdy si může sama odpočinout. Jak uvedla během techniky životní dráhy, spolu s věkem cítí, že jí ubývají síly na výchovu dítěte. Během odlehčovacích pobytů se Mahulenka jeví jako milé, přátelské a nekonfliktní děvče respektující autoritu. S radostí se zapojuje do všech aktivit, zejména sportovních. V kolektivu dětí je oblíbená, nemá problém s navazováním přátelských vztahů. Je to dítě velmi zvědavé a fyzicky aktivní. Poslední dobou se ale toto výrazně změnilo. Mahulenka se tváří znučeně a vše neguje. Pěstounka se aktivně zapojuje během vzdělávacích akcí, bez ostychu je ochotná odpovídat a na cokoliv se zeptat. S přibývajícím věkem je na ní patrný úbytek sil a určitý negativismus, který pak ve skupině pěstounů může vytvářet nepříjemnou atmosféru. Je si nejistá sama sebou a mívá pocit, že na ní všichni koukají.

Závěr

Jedná se o rodinu s nelehkým osudem a velmi komplikovanými rodinnými vztahy. V současné době je znatelný věk pěstounky a úbytek sil. Mahulenčinu tempu již přestává stačit. Dítě tak přebírá některé kompetence, když pomáhá babičce. Ve výchově se také odráží zklamání pěstounky z nepovedených osudů jejich dětí a nyní i vnučky, kterou měla také v pěstounské péči. Pro dítě může být velmi náročné obstat vysokým požadavkům na školní prospěch tak, jak to od Mahulenky pěstounka vyžaduje. Celkově má pěstounka vysoké nároky na výchovu dětí a představy o jejich dokonalosti. Můžeme pozorovat přenos negativismu z pěstounky na dítě, který je nyní v období puberty velmi znatelný. Za klíčové se dá považovat úmrtí pěstouna, který byl ve výchově velkou oporou. Určitě také nelze přehlédnout chyby ve výchově vlastních dětí, kterých se pěstouni opakovaně dopouštěli, když se snažili finančně podporovat svou již v té době psychiatricky nemocnou dceru užívající návykové látky. Dotování rodiny ale nemělo očekávaný pozitivní dopad také proto, že tato jejich dcera (matka Mahulenky) žila s partnerem, který byl a je nevýdělečně

činný, potýká se s dluhovou problematikou a alkoholismem. O výchovu dětí samostatně nejevil žádný zájem a ani vztah s manželkou se nejevil jako vřelý. Spíše se zdálo, že je pro něj parťákem pro společný patologický způsob života spojený s užíváním návykových látek. V rodině můžeme pozorovat typické zacyklení, kdy se nevhodné způsoby výchovy objevují stále dokola. V tomto případě zřejmě vysoké a nepřiměřené nároky na dítě mohly zapříčinit hledání pozitivních pocitů spojených s užíváním drog. To vše vedlo k zafixování patologickému způsobu života. Přenášení tohoto výchovného vzoru se pak znovu objevuje u výchovy prarodičů, kteří jej uplatňují dále na vnoučatech. Psychiatrické onemocnění matky může mít významný vliv na další vývoj dítěte v budoucnosti.

5.7.Kazuistika č. 3 Veronika

Dítě v pěstounské péči Veronika:

dívka, 16 let

V pěstounské péči:

babičky, 65 let

dědy, 61 let

U pěstounů je Veronika již téměř od narození. Má s nimi hezký vztah, pomáhá jim. Je přirozenou součástí rodiny. Pěstouni mají kromě Veroničiny matky ještě syna, ten žije ale v jiném městě. S rodinou je v kontaktu a stýká se s nimi. Oba pěstouni stále pracují. Pěstoun je vedoucí technických služeb. Pěstounka pracuje v hotelu.

Rodinná anamnéza dítěte:

Matka

Zemřela během autonehody v roce 2008, ve věku 27 let. O výchovu tehdy pětiletého dítěte se od jeho narození moc nestarala. Měnila často bydliště a Veronika již od narození žila spíše se svými prarodiči, než s matkou.

Otec

48 let, rozvedený

S Veronikou se nikdy neviděl, na její živobytí nepřispívá a nehodlá to ani změnit. Souhlasí s tím, že dívku vychovávají prarodiče. Je možné, že ani není pravým otcem dítěte, protože do rodného listu byl zapsán jako manžel Veroničiny matky. Až po její smrti pěstouni zjistili, že byla matka již rozvedená. Neměli ani tušení, že by byla kdy vdaná. Aktuálně žije otec ve společné domácnosti se svou dcerou, o kterou se stará a které je nyní 19 let. Její matka žije ve Vietnamu a o dceru se nestará, výživné neplatí. Otec nemá stálé zaměstnání, pouze vypomáhá známým. Pobírá sociální dávky. Za bydlení neplatí, protože bydlí u svého bratra. Veronika o otci nic neví a ani o něm nemluví.

Sourozenci

Polorodá sestra ze strany otce, 19 let

Osobní anamnéza dítěte:

Bydlení

Dívka bydlí spolu s pěstouny ve velkém rodinném domě se zahradou. Zde má svůj vlastní pokoj. Dům se nachází na vesnici, v okrajové části. Je zde dostatek klidu, ale horší dostupnost. Rodina má více aut, což je u takového způsobu bydlení nezbytností. Veronika je ale již samostatná a do školy dojíždí autobusem.

Volnočasové aktivity

Dříve docházela na gymnastiku. Má ráda sport a pohyb, ale ráda se věnuje také různým tvořivým aktivitám. Ve volném čase si kreslí a tančí. Na žádný kroužek ale nechodí, nezbýval by jí dostatek času na to, věnovat se škole. Hodně času tráví také s pěstouny, pomáhá jim na zahradě nebo s nimi podniká výlety za rodinou do zahraničí. Rodina si pořídila kola, takže spolu jezdí i na kole. Veronika se účastní zábav na vesnici, kde rodina bydlí. Volný čas tráví hlavně s kamarádkami. Jezdí za nimi do nedalekého města, kde také studuje.

Škola a příprava na budoucí povolání

Veronika studuje osmileté gymnázium. Na škole je spokojená, líbí se jí tam. Po přestupu na gymnázium došlo k mírnému zhoršení prospěchu, ale Veronika je pečlivá a svědomitá studentka a po fázi adaptace na nové škole se její prospěch začal postupně zase zlepšovat. V současné době se mohla rozhodnout pro změnu střední školy, ale chce na gymnáziu zůstat, přestože mnoho jejích spolužáků školu mění. Pravidelně se účastní letních pobytů v zahraničí se zaměřením na výuku jazyků, zejména němčinu. Byla také na školním zájezdu v Anglii. Představy o budoucnosti zatím nemá, ale vzhledem ke studiu gymnázia, se nabízí pokračovat dále ve studiu na vysoké škole. Veronika však zatím nemá jasno, kterému oboru by se chtěla dále věnovat.

Charakterové vlastnosti a rysy

Veronika je inteligentní milá dívka. Jeví se jako klidná a tichá. Umí být vstřícná a uznává autority. Má zdravé sebevědomí a nebojí se jej prezentovat. Je komunikativní a umí se začlenit do kolektivu i různorodě starých dětí. Je zvyklá pěstounům pomáhat, což se projevuje i mezi mladšími dětmi, kde automaticky přebírá roli staršího „sourozence“. Je také velmi empatická vůči druhým lidem.

Partnerské a přátelské vztahy

V kolektivu nemá problém zapojit se mezi ostatní děti nehledě na věk. S navazováním vztahů nemá potíže. Je ve věku, kdy začíná s prvními milostnými vztahy. Pravděpodobně má i přítele, ale otevřeně o tom moc nemluví, stydí se.

Zdravotní anamnéza:

Veronika je zdravá, její vývoj probíhá bez potíží.

Životní dráha z pohledu pěstouna:

Pěstoun si dává záležet v provedení úkolu. Křivku rozděluje na jednotlivá životní období, přičemž celý příběh začíná svatbou s pěstounkou. V prvním kvadrantu křivka stoupá, v dalším opět stoupá. Pěstoun toto období komentuje jako narození dvou dětí. Následoval běžný život, kdy děti vyrostly a dospěly. Za pomyslný vrchol označuje narození vnučky. Významný propad v křivce souvisí s úmrtím matky Veroniky, která tragicky zahynula během autonehody. Poté se křivka zase postupně začala zvedat až k téměř stejné úrovni, jako je vrcholný bod celé dráhy. Pěstoun se celého úkolu zhostil samostatně, přestože měl vedle sebe manželku, která se mohla do úkolu také zapojit. Ke konci situaci okomentoval tak, že si uvědomuje, že partnerku k jeho plnění, vlastně ani nepustil.

Informace ze zkušenosti v práci s rodinou:

S rodinou je velmi dobrá a příjemná spolupráce. Již z techniky životní dráhy je zřejmé, že dominantním prvkem a hlavou rodiny je pěstoun. Celá rodina se účastní relaxačně – vzdělávacích pobytů a Veronika se zúčastnila také několika pobytů pro děti z pěstounských rodin. Nyní je však ve věku, kdy bývá během pobytů nejstarší, a tak už se cítí v kolektivu ne zcela dobře, protože zde nemá vrstevníky, se kterými by

si rozuměla. Na druhou stranu projevuje zájem v pobytech pokračovat a do budoucna by se ráda podílela na práci s dětmi a jezdila jako jeden z vedoucích. Pěstoun nemá problém říct, když se mu něco nelíbí. Vždy se ozve a dá najevo svůj názor. Pěstounka v tomto ohledu zůstává v pozadí. Úmrtí matky je v rodině velmi citlivým tématem, o němž se hovoří jen velmi povrchně. Pěstounka je díky této události velmi emočně nestabilní. Během výročí úmrtí dcery propadá smutku a skepsi. V rodině má hlavní slovo pěstoun. Pěstounka se málo kdy dostane ke slovu. Většinou se drží zpátky. S rodinou jsme řešili situaci, kdy měla Veronika jet na školní výlet do Anglie v době, kdy tam byly teroristické útoky. Nezpracované téma úmrtí dcery jako by zarezovalo v obou pěstounech a oni měli o Veroniku opravdu velké obavy. Nakonec se situace uklidnila a Veronika tak mohla odjet na plánovaný výlet. Nezodpovězenou otázkou zůstává, kdo je vlastně Veroničin otec. Pěstouni jsou přesvědčení, že otec, kterého má v rodném listě, není jejím pravým biologickým otcem. Dokonce žádali o vymazání otce z rodného listu, což ale nebylo možné. Pěstoun o domnělém otci mluví jako o grázlovi. Péči o dítě vykonávají pěstouni velmi dobře, vnímají jeho individuální potřeby s ohledem na věk. Veronika má jasné a pevné hranice, které jsou zároveň pružné a dostatečně čitelné. K oběma pěstounům má vřelý vztah a je mezi nimi vytvořená vazba. Sami pěstouni nevnímají rozdíl, ve výchově vnučky a svých dětí.

Závěr:

Přestože si pěstouni přáli, aby Veronika získala jejich příjmení, nemají problém ve zmatení rolí a Veronika je oslovuje babi a dědo. Rodina utrpěla velmi traumatickou událost, a to ztrátu dítěte. Na jednu stranu si prošli tímto náročným životním obdobím, na stranu druhou se nemusí potýkat s komplikovaností vztahu s biologickým rodičem. Sám pěstoun toto opakovaně říká, když slyší, s čím se potýkají jiní pěstouni. Otázkou zůstává, do jaké míry dokázala rodina traumatickou událost smrti zpracovat. Až v této době, dokáže pěstoun o dceři více mluvit. Veronika se o matce nezmiňuje vůbec. V pěstounovi je vidět silná osobnost, která může být pro dítě pevným bodem a oporou v rodině. Pěstounka zastává mateřskou péči a naplňuje citové potřeby dítěte. V tomto je možné vidět velkou výhodu, kdy o dítě pečují oba prarodiče a mohou mu tak zastoupit obě rodičovské postavy. Dítě získává přirozeným způsobem povědomí o genderových rolích, ale také vidí fungující partnerský vztah. Pěstouni jsou zatím v produktivním věku a dívce a jejímu

tempu stačí. Jsou schopní s ní podnikat různé výlety po okolí a i mentálně zvládat vývoj dítěte a jeho záliby například v oblasti moderních technologií. Pěstounovo pevná ruka a vedení výchovy dítěte mohou být pro Veroniku zrovna v tomto období problematické. Pěstoun je toho názoru, že má Veronika na chlapce ještě čas a je v tomto názoru celkem striktní. Věkový rozdíl a pevný přístup pěstouna se v tomto ohledu ukazuje jako možný negativní faktor.

5.8.Kazuistika č. 4 Dominik

Dítě v pěstounské péči Dominik:

Chlapec, 17 let

V pěstounské péči u:

Babičky, 75 let

Fakticky pečuje o Dominika již od jeho 2 let. V péči ho má od roku 2006, od roku 2008 je jeho pěstounkou. Již dříve si Dominika hodně brávala. Rodiče dítěte přišli o byt a pak bydleli na ubytovně. Pěstounka dceři říkala, ať se o dítě starají, nebo jim ho sebere. Viděla, jak se dcera o dítě špatně a nedostatečně stará, protože v té době byla drogově závislá a péči o Dominika zastávala ve velké míře ona sama. Pěstounka došla k rozhodnutí navštívit orgán sociálně-právní ochrany dětí a přestěhovat se spolu s Dominikem ke svému synovi na opačný konec republiky. O Dominika pečovala babička poměrně dlouhou pouze na základě „dohody“. Nebylo pro ni dle jejího vyjádření důležité, zda bude na Dominika dostávat peníze. Bála se, aby jí vnuka nikdo nevzal. Poté, co matka nastoupila svůj druhý výkon trestu, musela pěstounka vyhledat pomoc psychiatra. Pro doplnění historie rodiny je důležité zmínit, že sama pěstounka pobývala jako dítě v kojeneckém ústavu a následně byla dána k adopci. Vyrůstala tedy u adoptivní matky, která byla dle sdělení pěstounky velmi přísná, povoláním učitelka. Přesto, že z této rodiny odešla v období dospívání velmi brzy, je s adoptivní matkou stále v kontaktu.

Rodinná anamnéza dítěte:

Matka

37 let, vdaná

Matka v minulosti nepracovala a neměla řádné podmínky pro péči o dítě. V době narození dítěte měla partnera, kterého nechala uvést jako otce do rodného listu. Ten ale nebyl faktickým otcem dítěte. Partneři spolu žili nevhodným způsobem života. Šli nakoupit a během 14 dnů zase neměli co jíst. Matka byla uživatelkou drog a několikrát se dostala do výkonu trestu. Během výkonu trestu se léčila z drogové závislosti a po propuštění pokračovala v ambulantní léčbě. Pro Dominika byl

významný rok 2007, kdy byl u matky na Vánoce. Pak jí ale již nechtěl navštěvovat kvůli neshodám mezi ní a jejím tehdejším partnerem. Po dobu pěti let, kdy byl Dominik ve výchově babičky, probíhal kontakt s matkou způsobem, že mu poslala tři balíčky. V době jednání o svěření Dominika do pěstounské péče matka sice udělila souhlas, ale dodala, že by chtěla mít syna u sebe, ale nemá pro to vhodné bytové podmínky. Babička jí v té době bránila v samostatném styku s Dominikem, vždy byla u setkání přítomna. V roce 2015 byla matka z výkonu trestu opět propuštěna, s Dominikem je stále v kontaktu telefonicky nebo přes sociální síť. Chlapec matku navštěvuje také v místě jejího bydliště. Když byl menší, nechtěl s ní ani mluvit. Po prodělané panické atace během návštěvy matky již nemá Dominik zájem o osobní kontakt s ní. I tak je jejich vztah spíše kamarádský. Matka pracuje v pekárně a bydlí v pronajatém bytě spolu s přítelem. Je vdaná za vietnamského občana, ale nezná ani jeho jméno. V současné době pečuje o Dominikova sourozence, 8mi měsíční holčičku spolu se svým partnerem.

Otec

38 let, svobodný

O výchovu Dominika se nezajímá, ani se na ní žádným způsobem nepodílí. Stejně jako matka, i on pobýval ve výkonu trestu. Během soudu, kdy se rozhodovalo o svěření Dominika do péče babičky, byl otec neznámo kde, a tak mu byla přidělena opatrovnice.

Sourozenci

Sestra Petra, 10 let – v PP v jiném městě

Sestra Monika, 11 let – v PP v jiném městě, Dominik je s oběma sourozenci v kontaktu, jezdí k nim na návštěvy.

Sestra Jana, 8 měsíců – v péči matky

Osobní anamnéza dítěte:

Bydlení

Dominik žije spolu s babičkou a jejím zletilým synem v bytě v horském městečku. Narodil se a vyrůstal na druhém konci republiky. Sem se přestěhoval spolu

s pěstounkou ke strýci. Spolu se strýcem se asi před rokem přestěhovali do blízkého většího města, ale po nedlouhé době se vrátili zpět, do původního bydliště v horském městečku. Nyní zde žijí všichni společně, přesto, že byly tendence, že se rodina rozdělí a strýc se osamostatní.

Volnočasové aktivity

Dominik se věnuje fotbalu již od malička. Sport ho baví, je v něm úspěšný. Ze zimních sportů se věnuje jízdě na snowboardu. Aktuálně je ve věku, kdy ho zajímají dívky, a chodí na diskotéky. Je aktivní na sociálních sítích. Zajímá se o svůj vzhled a své tělo. Je rád upravený.

Škola a příprava na budoucí povolání

Aktuálně studuje pomocné kuchařské práce poté, co byl z předchozí školy podmíněčně vyloučen kvůli výchovným problémům. Ty škola řešila s pěstounkou. V této škole se mu nelíbí, chce se vrátit na školu původní. Pěstounka má na to jiný názor, ráda by, aby zůstal na jednodušším učebním oboru. Dominik má možnost následujícím školním roce znovu nastoupit do původní školy na střední odborné učiliště stravování a služeb, kde se učil jako kuchař a číšník. Výuka probíhala formou týdenních bloků, kdy měl týden vyučování a týden praxi. Praxe ho moc nebavila, chodil z ní domů unavený. Také se potýkal s problémy v komunikaci se svým mistrem. První ročník ukončil s nedostatečnou znalostí ruského jazyka, a tak se musel o prázdninách připravovat na opravnou zkoušku, kterou poté složil. Z výše zmíněných výchovných důvodů, které musela pěstounka řešit, musel školu opustit. Do nástupu na učiliště byl Dominik průměrným žákem. Byly mu diagnostikovány specifické poruchy učení. Potřeboval tedy více podpory a pomoci v učení. Pěstounka se mu snažila pomoci s doučováním, její schopnosti jsou ale omezené zvláště v oblasti trpělivosti s pubertálním chlapcem. Její výchovný přístup je spíše direktivní.

Charakterové vlastnosti a rysy

Dominik je dítě velmi sociálně zdatné. Je komunikativní, přátelský a dobrosrdečný. Vyhledává společnost, ve které se cítí dobře. Je rád, když může někomu pomoci, je dobrosrdečný. Zejména vůči pěstounce je nyní v opozici, je na ní drzý, odmlouvá. Přesto je ale ochotný ji uposlechnout a její příkazy respektuje. Období dospívání je

doprovázeno vzdorem a velkými diskusemi s dospělými, což zejména ve školském prostředí přináší negativní hodnocení ze stran pedagogů.

Partnerské a přátelské vztahy

Dominik nemá problém s navazováním vrstevnických vztahů, má hodně přátel a je ochotný jim vždy pomoci. Dokáže navazovat přátelské vztahy s kamarády. Vztah s pěstounkou je upřímný a hluboký, má k ní citovou vazbu.

Zdravotní anamnéza:

Chlapec je v péči dětského psychiatra. V minulosti byl medikovaný, v současné době se léčí pouze ambulantně a je bez medikace. Během návštěvy biologické matky, kde byl spolu s pěstounkou v průběhu letních prázdnin, prodělal Dominik panickou ataku a byl ošetřen na místní pediatrii.

Životní dráha z pohledu pěstouna:

Pěstounka neví, jak začít. Vypráví příběh, aniž by jej graficky znázornila na ose. Tento úkol se pro ni zdá být příliš obtížný. Její vyprávění je velmi zmatené, není schopna udržet dějovou linii. Snaží se vyprávět celý příběh přijetí dítěte do pěstounské péče. Během vyprávění se u pěstounky objevuje široká škála různorodých emocí. Hned z počátku je na ní patrná sklíčenost a úzkost, když vzpomíná na pocit spojený s narozením Dominika, uvádí, že již tenkrát měla obavy o jeho budoucnost. V příběhu o minulosti je znatelné naštvání a zklamání, dokonce zášť a nenávist směřovaná k dceři. Tyto emoce vztahuje k současnému vztahu a tvrdí, že se jí podařilo je zpracovat. Stále však není schopná příběh zakreslit do osy a to ani poté, co dovypráví de facto celý příběh přijetí dítěte do péče.

Informace ze zkušenosti v práci s rodinou:

Rodina s organizací spolupracuje ochotně. Pravidelně se účastní relaxačně-vzdělávacích pobytů pro rodiny s dětmi. Dominik jezdil na společné pobyty pro děti. Vždy se aktivně zapojoval do programu, v kolektivu dětí si snadno našel přátele. Pěstounka se snaží o vedení a výchovu dítěte, ale v některých situacích jsou její výchovné metody příliš naléhavé. Na druhou stranu působí, že Dominik má velmi pevný režim, který musí dodržovat. Nyní je v období, kdy má ke všemu spoustu výmluv, nakonec ale vždy babičku uposlechne. Během jednoho z pobytů měl

Dominik u sebe elektronickou cigaretu, ta mu byla zabavena a celá situace pak byla řešena s pěstounkou. Ta nebyla schopna přijmout zodpovědnost. Neustále se obracela na matku, která Dominikovi cigaretu poslala v balíčku. Vyhýbala se přímému konfliktu s Dominikem. Nevládla mu cigaretu zabavit, neustále vymýšlela scénáře, jak situaci s Dominikem obejít tak, aby nemusela rozhodnout, a cigaretu mu odebrat. Rodina žije ve společné domácnosti se strýcem, se kterým má Dominik časté neshody. Strýc se snažil zapojit do výchovy, ale pěstounka jej nechtěla do této role pustit. Shazuje strýce i jeho snahu o výchovné působení, a tak v rodině stále chybí mužský element, který by mohl být pro dítě vzorem. Zejména z tohoto důvodu Dominik často mluví o tom, že se s dosažením dospělosti od pěstounky a strýce odstěhuje.

Závěr:

Pro Dominika může být obtížná komunikace s pěstounkou, která bývá ve svém projevu často až zahlcující. Její pevné hranice a přísná pravidla mohou být pro dítě někdy až příliš, což pro dítě v tomto dospívajícím věku a obzvláště chlapce bude náročné. Zdá se, že Dominik babičku převyšuje, a to jak po sociální stránce, tak po stránce inteligenční, zejména co se týče zvládnání moderních technologií apod. I tak je mezi nimi velmi silný vztah. Na pěstounce je znatelný vysoký věk, který se odráží na její impulzivitu a často horlivém výchovném přístupu. Dominik je dítě, které je aktivní na sociálních sítích a orientuje se v moderních technologiích. Pro pěstounku je tento svět velmi vzdálený, nesnaží se mu porozumět a je vůči němu negativní, shazuje jej. To mezi nimi utváří komunikační propast. Jako ohrožující se jeví trojúhelník vztahů mezi pěstounkou, soužití se synem a vnukem Dominikem. Oba muži za celou dobu společného bydlení nejsou schopni najít společnou řeč. Domnívám se, že může jít o nevyslovený konflikt převzetí mužské role v rodině. Na jedné straně je zde strýc, který by se rád této role zhostil, na straně druhé je pěstounka, která ho nechce do výchovy Dominika přizvat. Pro pěstounku je strýc stále v pozici dítěte, které musí poslouchat.

5.9.Kazuistika č. 3 Tadeáš

Dítě v pěstounské péči Tadeáš

Chlapec, 12 let

V pěstounské péči u

Dědy, 64 let

Dědeček, se kterým Tadeáš žije, je umělec. Aktuálně je v důchodu a tvorba pro něj představuje spíše zájem a odreagování, nežli způsob obživy. Od mládí se věnuje umělecké tvorbě a vystudoval školu s tímto zaměřením. Chtěl se dostat na akademii umění, ale nepodařilo se mu to, a navíc si to v té době nepřála jeho manželka. Od mládí inklinoval ke špatným náladám. Na školu se nemohl dostat. Jeho matka prodala dům v Dejvicích. Po ukončení školy měl problém sehnat si práci. Byl rok nezaměstnaný. Poté vyzkoušel práci v kovovýrobě jako aranžér a práci litografa. Za období komunismu pracoval na vedoucí pozici. Práce to byla pro něj velmi náročná a stresová. Navštívil psychologa a trpěl v té době nespavostí. Po této zkušenosti se vrátil zpátky do předchozí práce v Německu do tiskárny. Po revoluci se s ním manželka chtěla rozvést. Rozvedli se, ale pak se k sobě zase vrátili. Velmi významný okamžik pro něj bylo úmrtí manželky, ke kterému došlo důsledkem dlouhodobého vážného onemocnění. V tomto období trpěl pěstoun nespavostí a navštěvoval psychiatra. Dnes se jeho stav již vrací k normálu, stále ale užívá antidepresiva. Navrátil se k malování a věnuje se péči o Tadeáše.

Babička – zemřela

Do roku 2015 byl Tadeáš v pěstounské péči babičky. Fakticky byl ve společné péči obou prarodičů již od roku 2011. Babička byla v době svěřením Tadeáše invalidní po prodělaném onkologickém onemocnění, avšak znovu pracovala. Její zdravotní stav se ale stále zhoršoval a proto uvažovali oba prarodiče o podání žádosti o svěřením dítěte do společné péče manželů ještě za života pěstounky. Vzhledem k vážnosti situace ale k tomuto nedošlo, a tak byl Tadeáš svěřen do pěstounské péče dědy, až poté, co pěstounka podlehl boji s dlouhodobým onemocněním. Po smrti pěstounky se na péči a výchově Tadeáše podílel syn obou prarodičů dítěte, který bydlí v jednom

domě spolu s pěstounem a Tadeášem. Pomáhal pěstounovi překonat náročné životní období, ve kterém pro něj byly i běžné každodenní aktivity velmi náročné.

Rodinná anamnéza dítěte

Matka

38 let, svobodná

S matkou se Tadeáš stýkal přibližně jednou za 14 dní do roku 2014. Od té doby se s matkou téměř nekontaktuje. Setkání s matkou bývala vždy problematická. Na schůzky mu nosila drobnosti, ale pravidelně na dítě nic nepřispívala. V minulosti byl řešen průběh kontaktu s dítětem, kdy matka opakovaně docházela na schůzky pod vlivem omamných látek. Pěstounce se situace nelíbila a nastavila tak pravidla, za jakých se matka může se synem vídat. Nyní o kontakty s Tadeášem nejeví zájem, Matka žila původně nějakou dobu s přítelem a synem v malém jednopokojovém bytě. O syna se v té době řádně starala. Přítel byl nezaměstnaný, vyřadili jej z evidence úřadu práce a on si přivydělával roznosem letáků a sběrem odpadu, který vozil do sběrný. S tímto přítelem matka aktuálně již nežije. Pobývá spolu se dvěma dětmi v azylovém domě. Celkem je matkou pěti dětí. Některé jsou v pěstounské péči a některé vychovává jejich otec. Matka se léčí se štítnou žlázou, ale léky nyní nebere. V 15 letech jí byla diagnostikována bipolárně afektivní porucha. S touto nemocí se nijak neléčí, naopak žije nezdravým životním stylem. Se současným přítelem požívá alkohol a jiné návykové látky. Tadeáš nemá nyní s matkou žádný vztah, nejsou v kontaktu.

Otec

neuveđen

Sourozenci

5 sourozenců – 2 v péči matky, zbylí sourozenci u otce a v PP

Osobní anamnéza dítěte:

Bydlení

Pěstoun s dítětem žijí v rodinném domě ve městě. V domě žije také pěstounův zletilý syn, který se podílí na nákladech na bydlení. Syn se v domě aktuálně tolik nezdržuje. Pobývá spíše u přítelkyně a v domě bývá jen sporadicky.

Volnočasové aktivity

Tadeáš se věnuje ve volném čase fotbalu. Pravidelně dochází do fotbalového klubu, kde trénuje 3krát týdně. Je sportovně nadaný. Spolu s fotbalovým klubem jezdí často na víkendové zápasy, na kterých ho děda doprovází. Po dědovi podědil umělecké nadání a rád maluje. Jako většina dětí jeho věku, i on má zájem v moderních technologiích a rád hraje počítačové hry. Někdy tráví u počítače až příliš mnoho času, což pěstouna tíží, takže se snaží toto eliminovat a zapojovat Tadeáše do různých jiných aktivit. Snaží se, aby Tadeáš trávil více času s kamarády a venku.

Škola a příprava na budoucí povolání

Tadeáš aktuálně navštěvuje gymnázium ve svém rodném městě. Učí se výborně. Na základní škole patřil k nejlepším žákům ve třídě. Na gymnáziu také prospívá velmi dobře, má dvojky. Ve škole s ním nejsou žádné závažné problémy. Pěstoun se s ním věnuje domácí přípravě a plnění domácích úkolů. O budoucím povolání nemá Tadeáš zatím reálné představy.

Charakterové vlastnosti a rysy

Tadeáš rád vyniká a užívá si sportovních i studijních úspěchů. Snaží se nevynechat jediný zápas. Je na něm patrný zápal pro věc a odhodlání. Je schopný zabavit se sám, nevyhledává tolik přítomnost druhých dětí. Je spíše tichý, moc nemluví a je nevybušný. V kolektivu je nekonfliktní. Povahu má klidnou, milé jednání. Je spíše rozvážný a uvědomělý.

Partnerské a přátelské vztahy

S vytvářením vztahů nemá problémy. Kamarády si hledá skrze společné zájmy. Kamarádi k němu docházejí na návštěvu, kdy pak společně hrají počítačové hry. Obklopuje se hlavně zvědavými a aktivními dětmi.

Zdravotní anamnéza:

Tadeáš trpí pilovou alergií. Léky potřebuje většinou počátkem léta. Jinak je zcela zdravý.

Životní dráha z pohledu pěstouna:

Pěstoun se zdá být lehce nesvůj, ale s ochotou se pouští do zadaného úkolu. Linie jeho životní dráhy má postupně rostoucí tendenci. Dále nastupuje resistantní fáze, kdy se linie drží téměř na jedné úrovni. Během resistantní fáze můžeme zaznamenat menší propad. Pěstoun zde uvádí významné období v práci vedoucího, kdy díky vysoké míře zodpovědnosti, náročné práci a přemíře stresu trpěl nespavostí. Následně se křivka vrací na podobnou úroveň a setrvává v resistenci. Po nějaké době náhle klesá pod úroveň vyznačené středové hodnoty. Toto období pěstoun spojuje s výrazně negativním životním obdobím, a to úmrtím partnerky. Zde se nějakou dobu drží, až po nějaké době začíná opět postupně stoupat, až nad úroveň středové hodnoty, kde příběh končí na úrovni rostoucí křivky. Současné období hodnotí jako čas, kdy se postupně dostává z traumatu spojeného s úmrtím manželky. V situaci mu pomáhá každodenní péče o Tadeáše.

Informace ze zkušenosti v práci s rodinou:

S rodinou je velmi dobrá spolupráce. Pěstoun je komunikativní a aktivní. Spolu s Tadeášem se zapojují do aktivit nabízených organizací, o to více po úmrtí partnerky. Účastní se relaxačně-vzdělávacích pobytů. Na tyto pobyty je většinou nabádá k účasti pěstounka, se kterou se rodina přátelí. Pěstounka je rozhodná a silná žena a byla pěstounovi oporou v nejtěžších chvílích po úmrtí jeho ženy. Společně s dětmi podnikají výlety po okolí v režii pěstounky, která vždy vše zařídí. Tadeáš se zapojuje do programů určených dětem. Rodinu významně ovlivnila smrt pěstounky, kdy pěstoun dlouhou dobu truchlil a ztratil zájem o veškeré běžné aktivity. Ve znovunalezení sebe i smyslu života mu napomohl zájem o umění, kterému se s velkou vášní věnuje. Také mu pomohl pocit zodpovědnosti za péči o Tadeáše a v neposlední řadě jeho syn, který mu byl nablízku a prakticky se na něj mohl obrátit o pomoc, kdy to jen potřeboval. Nyní je na něm znát nová jiskra a chuť do života. V komunikaci s pěstounem je velká otevřenost z jeho strany, s uplynulým časem je

stále více ochotný sdílet i bolestná témata. Pro Tadeáše je děda vzorem mužské postavy, zapojuje ho do běžných aktivit spojených s péčí o zahradu a dům.

Závěr:

V této rodině je nepochybně stěžejní událostí úmrtí pěstounky, které postihlo oba její členy. Pro Tadeáše je jistě významné, že alespoň v prvních letech života zažil péči obou prarodičů a mohl tak získat povědomí o významu mužské i ženské roli v rodině. Tadeášovi je zatím 12 let a teprve se tedy dostává do období puberty, které je z pohledu výchovy jedno z nejsložitějších. Doposud s pěstounem vychází, drobné neshody se objevují ve spojitosti s trávením volného času u počítače hraním počítačových her. Pěstoun je v tomto ohledu celkem benevolentní a je otázkou, jak bude výchova probíhat dále s postupujícím věkem a prohlubující se pubertou. Na druhou stranu je mezi pěstounem a Tadeášem velmi pevný vztah, který jen upevnila ztráta blízké osoby. Oba mají společný zájem v umění, což by mohlo napomoci v souznění i do budoucna.

5.10. Shrnutí zjištění

Případové studie uvedené v této práci dobře odráží mnou nastíněné hlavní problematické okruhy péče pěstounů prarodičů. Než se ale dostaneme k úskalím, ráda bych se zaměřila také na pozitiva, která jsou z výzkumné části patrná. Prarodiče představují pro děti útočiště, domov a hlavně lásku. U všech pěti případů můžeme říct, že děti, mají své prarodiče rádi, přestože se v rodině vyskytují výchovné potíže. V **Příloze č. 2** uvádíme zamyšlení nad dětstvím prožitým v pěstounské péči prarodičů, které sepsal dnes již dospělý chlapec v pěstounské péči pro výroční zprávu doprovázející organizace.

Věk prarodičů

Věk prarodičů jsem vytyčila jako jedno z hlavních kritérií, které způsobují pečovatelům potíže. Viditelně se tento problém ukázal během realizace techniky životní dráhy, kdy prarodiče zejména vyššího věku, měli potíže tento úkol splnit. Příkladem může být babička Dominika, která nebyla schopná zakreslit příběh na osu, možná i z tohoto důvodu bylo pak její vyprávění překotné a pěstounka nebyla schopna udržet dějovou linii.

Rigidita

Neohebnost prarodičů a jejich potíže udržet tempo s dítětem je patrné ze všech mnou uvedených případů, snad jen s výjimkou Veroniky, kde se ale konzervativní přístup dědy odráží v přístupu k navazování milostných vztahů dívky. U většiny prarodičů byly zmíněny potíže s porozuměním dítěti a světu počítačů a chytrých telefonů.

Nezpracovaná traumata

U dědečka Roberta jsme mohli pozorovat typické ulpívání na nezpracované události, které se přeneslo do techniky životní dráhy a provázelo jej po celou dobu. Muž pak nebyl schopný posunout se v příběhu dál. Traumatické události ale provázejí většinu pěstounů prarodičů, ať už jsou to traumata, která utrpěli oni sami díky pocitům viny za špatnou výchovu svých dětí nebo traumata která si přinesly děti z původní rodiny. Například u babičky Mahulenky jsme si mohli povšimnout nezpracovaného traumatu z neúspěšné výchovy dětí. Úmrtí rodiče a s ním spojená

traumatizace celé rodiny je velkým tématem v rodině Veroniky. Časté je také úmrtí jednoho z prarodičů, které opět zahýbe s rodinným klimatem, tak jako se to stalo v rodině Tadeáše.

Zmatení rolí

Domnívám se, že tento problém začíná postupně mizet díky práci, kterou s pěstouny odvádí doprovázející organizace. Dříve jsme se setkávali s pěstouny, kteří zatajovali dítěti, kdo jsou jeho praví rodiče. Na základě postupné práce s rodinami se daří pěstounům od útlého věku vyjasňovat jejich rodinnou situaci. Na straně druhé však zůstávají potíže související s přebíráním rolí, které nepřichází přirozeným způsobem. Prarodiče mají a mít budou jiný přístup ke svým vnoučatům. Setkáváme se s dvěma extrémními případy příliš velkých nároků na straně jedné a velmi volných hranic na straně druhé. Příkladem velkých nároků na dítě může být případ Mahulenky. Naopak volné hranice, můžeme pozorovat například u výchovného přístupu k Robertovi.

Přebírání kompetencí

S ohledem na rychlý úbytek sil pěstounů prarodičů je nezdědka kdy nezbytné, aby dítě bylo schopné zastat více rolí. To, že děti svým prarodičům pomáhají, tak jako je to ve většině mnou uvedených rodin, považuji za správné. Je však nutné zvážit, zda neexistuje mez, kterou je potřeba ohlídat. Mnou dříve nastíněné extrémní případy jsou toho příkladem.

Úzkostnost prarodičů

Úzkostné projevy jsme mohli zaznamenat hlavně u babiček pěstounek. Babička Tadeáše se během vyprávění dokonce rozplakala. Zrovna u této pěstounky je patrná úzkost po celou dobu výchovy dítěte. Tento pocit ji dostal až do situace, že v podstatě sebrala matce její dítě. Já osobně přičítám toto jednání obavám a strachu z toho co bude, pokud do situace nezasáhne.

Chybějící výchovný vzor

Dítě v péči jednoho z prarodičů není výjimečným případem. V takovýchto případech je dobré, když je v rodině alespoň jeden zástupce chybějícího pohlaví, se kterým se může stýkat a získá tak povědomí o fungování mužské či ženské role. Babičkám často může chybět pevná ruka potřebná k výchově chlapců, tak jako je to u Dominika.

6. Diskuze

V této práci byla zvolena výzkumná metoda případových studií, což se na první pohled nemusí zdát být úplně šťastné. Autorčina znalost výzkumného vzorku a jeho rozmístění však přispívá k větší obsahové validitě. Je zřejmé, že znalost výzkumného prostředí přináší jak pozitiva, tak negativa. Osobní znalost případů pěstounských rodin přináší riziko zkreslení a příliš subjektivního pohledu na celou problematiku. Dalším limitem je jistě homogenní prostředí respondentů, které se omezuje na Karlovarský kraj.

Poukázáním na psychologické fenomény se tato práce snaží podpořit dosavadní smýšlení o příbuzenské pěstounské péči. Analýza situace příbuzenské pěstounské péče z roku 2017 připouští, že příbuzenští pěstouni se potýkají s řadou specifických problémů, na které je třeba upozornit. Na straně druhé je tu určitá rezervovanost v podpoře této formy péče. Díky této studii také víme, že počet dětí svěřovaných do pěstounské péče neklesá, spíše naopak. (*Institut projektového řízení a. s.*, 2017). Se stoupajícím počtem dětí v příbuzenské péči nabývá tato práce na důležitosti.

Pokud se zaměříme na tento fakt, je nutné se tedy kvalitou péče pěstounů prarodičů více zaobírat a zohlednit specifika, která byla v této práci uvedena. Je možné, že přebírání péče o vnoučata souvisí se společenskými jevy, které nastínila studie zaměřená na fenomén prarodičů v roli rodičů. Vědci zde poukazují na prodlužování délky života a s tím spojenou aktivitu prarodičů. Souběžně s tím je nutné zmínit zvyšování četnosti rozvodovosti, rodičů samoživitelů, zvyšující se míra zneužívání návykových látek, AIDS a jiných problémů ve veřejném zdraví (Thomas & Yarbrough, n.d.).

Specifiky ve výchově pěstounů prarodičů se tato práce zabývá zejména z toho důvodu, aby bylo možné její zkvalitnění a zohlednění rozdílů od pěstounské péče nepříbuzenské. Na celostátním semináři v Brně (Štěrbová & Kalábová, 2009) navrhly využití zkušeností ze zahraničí a zařazení příprav pro pěstouny příbuzné, tak aby nedocházelo k traumatizaci dítěte v případě selhání této formy péče. Dříve jsem byla této myšlence nakloněna, ale s postupem času a s hlubším vhledem do problematiky, jsem se ujistila, že proškolení pěstounů by nebylo v této situaci až tak

vhodné. Přikláním se spíše k průběžné podpoře, která by v praxi mohla sestávat z terapeutického programu zaměřeného na zpracování traumat pěstouna a nácviku terapeutického rodičovství, kde by se pěstouni mohli vzdělávat a naučit se s dětmi otevřeně mluvit a přiblížit se více jejich světu. Domnívám se, že pro pěstouny prarodiče by příprava, kterou procházejí žadatelé o pěstounskou péči, byla příliš náročná a navíc by nepokryla veškeré potíže, se kterými se příbuzní pěstouni a prarodiče obzvláště potýkají.

Budeme-li uvažovat nad možnostmi dalšího vědeckého bádání v této oblasti, jistě není možné opomenout ceněný názor dětí, které v pěstounské péči prarodičů vyrůstaly. Inspirací může být výzkum provedený Sobotkovou a Otčenáškovou, který byl zaměřený na dospělé, kteří vyrostli v pěstounské péči (Sobotková & Otčenášková, 2013).

Závěr

Příbuzenská pěstounská péče je stále více aktuálním tématem v celém systému péče o ohrožené děti. Psychologické fenomény spojené s prožitými traumaty, které se tu odehrávají, sehrávají ve výchově dětí významnou roli. Pěstouni prarodiče řeší mnohdy podobné potíže, které jsou spojené s věkem, zhoršující se ohebností a adaptabilitou, přebíráním kompetencí, větší úzkostností prarodičů a často i chybějícím výchovným vzorem. Případové studie uvedené v této práci demonstrují typické i individuální potíže, se kterými se potýkají pěstouni prarodiče při výchově vnoučat, v celistvosti jednotlivých životních příběhů.

Pro pěstouny prarodiče je péče o děti náročným úkolem. Situaci komplikují rodinná traumata, která bývají stále živá a provází rodiny po celou dobu výchovy dítěte. Kontakty s biologickou rodinou a udržování pozitivního smýšlení o rodičích bývá pro pěstouny nelehkým úkolem. Nestabilita v prožívání u pěstounů způsobuje potíže ve výchově. Někdy stanovují hranice příliš pevné, jindy jsou zase velmi benevolentní. Problémy nastávají s příchodem puberty, kdy jsou nároky na výchovné působení a odolnost prarodičů podrobovány velké zkoušce.

Témata, která se objevují u pěstounů prarodičů, korespondují s dosavadními výzkumy a literaturou. Z vývojového hlediska je patrné, že změny nastávající ve stáří, jsou přirozeným procesem provázející toto období. Všichni pěstouni prarodiče se s nimi potýkají a je nutné je zohlednit v přístupu a práci s touto skupinou. Tento fakt se ukázal být důležitý během zpracování techniky životní dráhy, která pro své jednoduché zadání mohla být pro pěstouny o to složitější.

Tato práce by mohla napomoci porozumění vztahu pěstounů prarodičů a jejich dětí a dále vést ke zkvalitnění péče o ohrožené děti. Jejím cílem bylo také pochopení, co se odehrává ve vztahu pěstouna prarodiče a vnoučete a jaké faktory působí na tento vztah.

Seznam použitých zdrojů

- Alber, E. (2015). *Grandparents as Foster-Parents: Transformations in Foster Relations Between Grandparents and Grandchildren in Northern Benin*.(2004), 28–46. <https://doi.org/10.3366/afr.2004.74.1.28>
- Bubleová, V. (2000). Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní Rodinná Péče*.
- Bubleová, V., Frantíková, J., Vyskočil, F., Vávrová, A., & Pokorná, P. (2014). *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek.
- Bubleová, V., Vávrová, A., Vyskočil, F., & Pokorná, P. (2014). *Základní informace o osvojení(adopci)*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek.
- Caby, F., & Caby, A. (2014). *Průručka psychoterapeutických technik pro práci s dětmi a rodinou*. Praha: Portál.
- Drapela, V. (2003). *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.
- Gabriel, Z., & Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.
- Halířová, M. (2012). *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Univerzita Pardubice: Monographica X.
- Hana Pazlarová (ed.). (2016). *Pěstounská péče*. Praha: Portál.
- Heinz, Brisch, K. (2012). *Bezpečná vazba*. Praha: Portál.
- Holen, F. Van, Loock, J. Van, Belenger, L., & Vanderfaeillie, J. (2017). Children and Youth Services Review Concept mapping the needs of grandmothers who take care of their grandchildren in formal foster care in Flanders. *Children and Youth Services Review*,83(July),159–167.
<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.11.004>
- Institut projektového řízení a. s.* (2017).

- Klenorová, T. (2014). *Historický vývoj pěstounské péče ve Francii*. Filizofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Klevetová, D. (2008). Člověk a stáří. *Vital*. Retrieved from <https://vitalplus.org/clovek-a-stari/>
- Klimeš, J. (2008). *Budování identity dítěte*. Praha: Občasnké sdružení Rozum a Cit.
- kolektiv autorů. (2018). *Dobrý pěstoun Náhradní rodinná péče v ČR*. Tábor: RUDI.
- Kubíčková, H. (2011). *Dítě - rodina - instituce aneb jak neztratit budoucnost*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, pedagogická fakulta.
- Manethová, J. (2014). *Poruchy funkcí rodiny a jejich příčiny*. Univerzita Jana Palackého v Olomouci.
- Matějček, Zdeněk, ed., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., & Benešová, L. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. a kol. (1999). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (ed. . (2017). *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2016). *Státní orgány sociálně právní ochrany dětí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. a kol. (2014). *Podpora rodiny*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Mižikarová, J. (1993). *Sonda do života respondentů vyrůstajících v SOS dětské vesničce*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Mošťková, Š., & Sobotková, I. (2016). *PŘÍBUZENSKÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE : KDYŽ DÍTĚ VYCHOVÁVAJÍ PRARODIČE*. 47–64.
- Možný, I. (2002). *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte*. (n.d.). Nadační fond J & T.

- Nožířová, J. (2012). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde.
- Oleck, I., Palack, U., & Moravsk, O. (n.d.). *Case study as a research method in human science*. 62–65.
- Šanderová, P. (2011). *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: SLON.
- Škrabánková, J. (2004). *Vliv rodinného prostředí na utváření osobnosti*. 38–43.
- Šmajdová Búšová, K., & Kučera, M. (2015). *Profesionální rodičovství : etnografická studie*. Karolinum.
- Smolíková, V. (2014). *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Ostrava: KEY Publishing.
- Sobotková, I., & Očenášková, V. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Štěrbová, D., & Kalábová, S. (2009). *Aktuální otázky náhradní rodinné péče*. Brno: TRIADA.
- Thomas, J. L., & Yarbrough, M. S. (n.d.). *Grandparents as Parents : Research Findings and Policy Recommendations*. 31(1), 3–22.
- Trnková, L. (2018). *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- Turney, K., & Wildeman, C. (2016). *Mental and Physical Health of Children in Foster Care*. 138(5). <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1118>
- Vágnerová, M. (2004). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2012a). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek.
- Vágnerová, M. (2012b). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Vrtbovská, P. (2010). *O ztraceném dítěti a cestě do bezpečí Attachmnet, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: SCAN.

Výrost, J., & Slaměník ed., I. (1998). *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál.

Přílohy

Příloha č. 1: Rizikové faktory na straně rodičů

Kategorie	Kódy
Závislosti	Výroba a distribuce drog Užívání drog Drogově závislý partner Problémové užívání alkoholu Alkoholismus rodičů Opakované neúspěšné léčby závislosti Další druhy závislostí (gambling, léky)
Duševní stav rodičů	Špatný psychický stav rodičů Psychiatrické onemocnění rodiče Omezené rozumové schopnosti rodičů Sebevražedné jednání rodičů
Zdravotní stav rodičů	Chronická nemoc rodiče Zdravotní postižení rodiče, invalidní důchod rodiče
Osobnostní vybava rodičů	Osobnostní nastavení rodičů (labilita, hysterie, závislost na partnerovi apod.) Agresivita rodiče Osobnostní nevyzrálost Vliv nízkého věku rodiče Popírání problémů
Rodičovské kompetence	Obecně nedostatečné rodičovské kompetence Nevhodné výchovné působení Zanedbávání výchovy Zanedbávání psychických potřeb dětí Zanedbávání péče o děti Výrazně nerovný přístup k jednotlivým dětem v rodině Obviňování dětí z problémů rodičů
Nevhodné zacházení s dítětem	Psychické týrání Fyzické týrání Sexuální zneužívání
Vztahy rodičů	Partnerské neshody Rozpad vztahu Nevhodné zásahy nového partnera rodiče Domácí násilí Problémy v sexuálním životě Časté střídání partnerů
Traumata a těžkosti v osobní historii rodiče	Úmrtí dítěte Další děti v péči příbuzných Další děti v PP Další děti v osvojení Špatné rodinné zázemí rodiče z dětství NRP nebo DD v osobní historii rodičů výchovné problémy, poruchy chování, v osobní historii rodičů výkon trestu odnětí svobody Otec neuveden v rodném listu dítěte Rodič samoživitel Nechtěné těhotenství Utajené těhotenství

Bytové podmínky	Špatné bytové podmínky Špatná dopravní obslužnost Pobyt v azylovém zařízení, ubytovně apod. Časté stěhování
Provoz rodiny a péče o domácnost	Nedostatečná péče o domácnost Dluhy, exekuce Chudoba Finanční potíže Nízká finanční gramotnost Dlouhodobá nezaměstnanost Velká pracovní vyčerpání rodičů Závislost rodiny na externí podpoře
Nespolupráce a nezájem rodičů	Stížnosti rodičů na OSPOD, správní žaloby Odmítání spolupráce s OSPOD ze strany rodičů Odmítání zprostředkovaných služeb Opuštění dítěte rodičem Odmítání dětí novým partnerem Odmítnutí dítěte rodičem Nezájem rodiče o dítě Nepřijetí dítěte

Zdroj: (Matoušek & Pazlarová, 2016)

Příloha č. 2: Pohled dítěte na pěstounskou péči prarodičů

Můj pohled na průběh pěstounské péče

Jsem v pěstounské péči již 19 let u své biologické babičky. Babička si mě vzala k sobě v deseti měsících, protože by mi hrozil pobyt v kojeneckém ústavě a s touto myšlenkou by se babička nedokázala smířit. Nejranější vzpomínky mám na školku, kam jsem chodíval rád, kde jsem si poprvé hrál s dětmi a učil se novým věcem.

V šesti letech jsem nastoupil do první třídy, kde se mi ze začátku líbilo, ale později jsem začal být šikanován především romskými spolužáky, a tak mne babička dala do jiného města do jiné školy, kde už jsem byl mnohem spokojenější. V tomto období mi babička byla velkou oporou a pomocí, neboť v tomto věku jsem si už začal uvědomovat, že spolužáci dokážou i takto ubližovat. Základní školu jsem absolvoval s vyznamenáním, z čehož měla radost celá naše rodina.

Babička i já jsme v doprovodné organizaci Náhradním rodinám, o.p.s., se kterou jsme jezdili na pořádané akce, kde se mi velice líbilo a kde jsem si našel nové kamarády. Mrzí mě, že po mých osmnáctých narozeninách již nemám možnost aktivně se účastnit pořádaných akcí jako dítě, nicméně to chápu, neboť již dítětem nejsem.

Při výběru střední školy nastal problém. Nevěděl jsem, čím chci v budoucnu být a tak jsem se rozhodl pro gymnázium, neboť tam chodila i má sestra. První dva roky probíhaly bez větších problémů, látka sice byla náročná, ale zvládal jsem ji. Ve třetím ročníku ale nastaly problémy. V tu dobu jsem se totiž rozešel se svou tehdejší přítelkyní a špatně jsem to snášel, přes půl roku mne stíhaly psychické problémy a můj průměr ve škole se začal zhoršovat. Najednou jsem

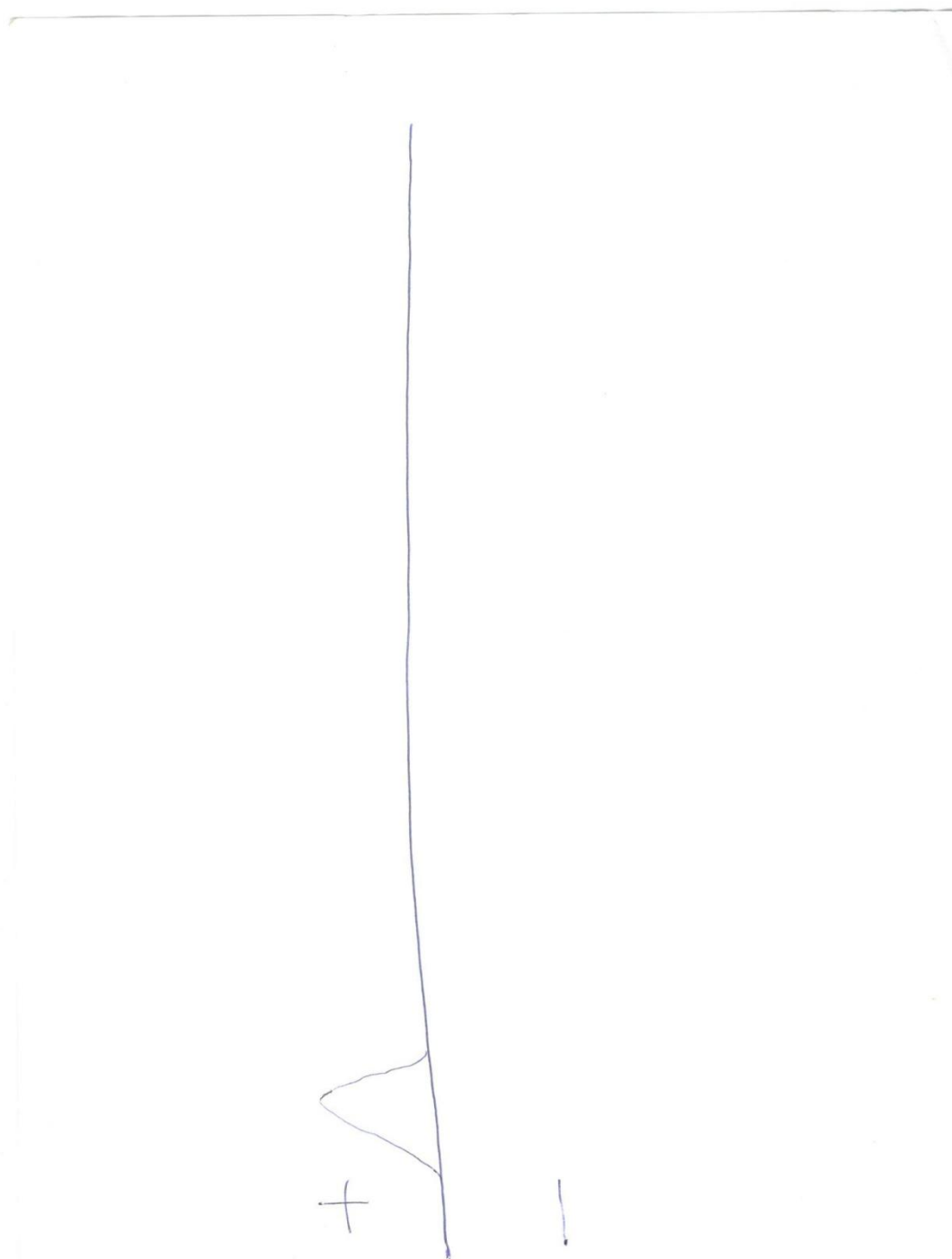
zjistil, že látku nezvládám a nechápu a tak jsem bohužel musel třetí ročník opakovat. V tu dobu jsem se začal zajímat o řemesla, především kovářství. Po domluvě s babičkou jsem se rozhodl ukončit studium na gymnáziu a vydat se za svým snem. Babička byla ze začátku zklamaná, že nedokončím gymnázium, ale pochopila, že jsem se tam necítil dobře a tak mne podpořila. Úspěšně jsem složil talentové zkoušky a byl jsem přijat na Střední školu v Oselcích na obor umělecko-řemeslného zpracování kovů. Jsem tam již necelý rok a jsem tam šťastný a spokojený, což vidí i babička a je ráda.

Babička mi byla vždy oporou, obzvláště v mých těžších chvílích. Za to si jí nesmírně vážím a mám ji moc rád. Moc jí děkuji za péči, kterou mi věnovala a celé naší rodině.

Chtěl bych také poděkovat Náhradním rodinám, o.p.s. za jejich vřelou pomoc pěstounům a nám pěstounátkům, za krásné výlety a krásné prožití dětství.

S pozdravem,
Patrik

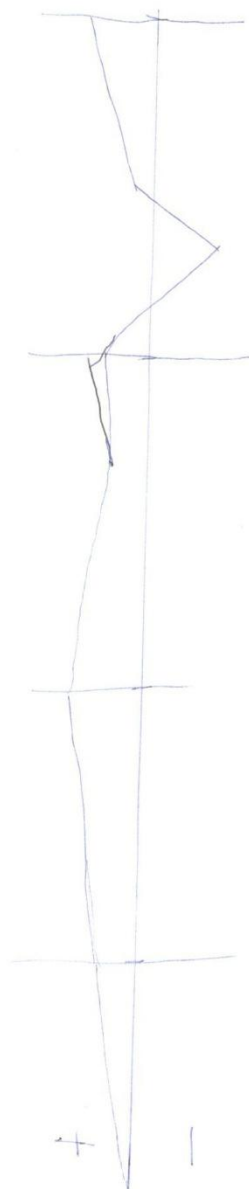
Příloha č. 3: Životní dráha Kazuistika č. 1

Příloha č. 4: Životní dráha Kazuistika č. 2

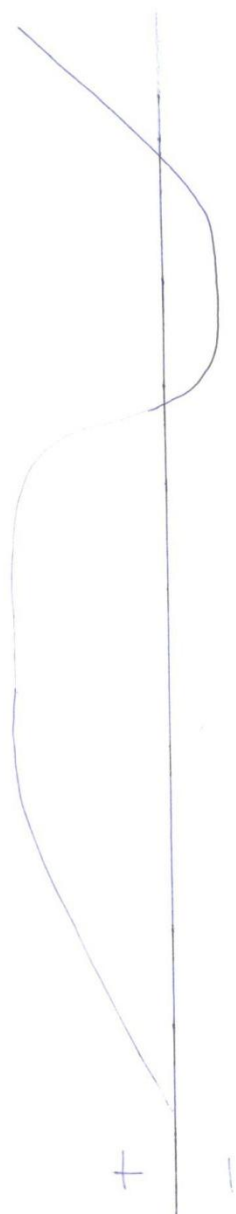
Příloha č. 5: Životní dráha Kazuistika č. 3

Příloha č. 6: Životní dráha Kazuistika č. 4

Příloha č. 7: Životní dráha Kazuistika č. 5

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Bc. Tereza Bystroňová

Studijní program: Navazující magisterský

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Specifika péče pěstounů prarodičů

Počet stran (bez příloh): 79

Celkový počet stran příloh: 87

Počet titulů české literatury a pramenů: 39

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 5

Počet internetových odkazů: 1

Vedoucí práce: PhDr. Jolana Mižikarová

Rok dokončení práce: 2019

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne:.....

.....

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto bakalářskou/diplomovou práci využiji ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jméno, Příjmení	Adresa	Datum	Podpis

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Tereza Bystroňová
 Obor studia: psychologie
 Název práce: specifika péče pěstounů – prarodičů
 Vedoucí/oponent práce: PhDr. Jolana Mižikarová

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 76 stran
 Počet stránek příloh: 7 stran
 Počet titulů v seznamu literatury: 44 titulů /39 českých titulů a 5 zahraničních/.

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

1				
---	--	--	--	--

Oborová příléhavost tématu

1				
---	--	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

1				
---	--	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

1				
---	--	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

1				
---	--	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, původní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

1				
---	--	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

1				
---	--	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

1				
---	--	--	--	--

Využití praktických zkušeností

1				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

1				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

1				
---	--	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

1				
---	--	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

1				
---	--	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěš/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

1				
---	--	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

1				
---	--	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Co p. Bc. Bystroňovou k tomuto tématu přivedlo?
Co by navrhovala za změny v příbuzenecké pěstounské péči, aby se systém změnil?
Jaké zkušenosti si odnesla pro svoji další profesní činnost

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Diplomová práce p. Bc. Bystroňové se zabývá tématem specifika péče pěstounů – prarodičů. V teoretické části se autorka zabývá postupně tématy jako je rodina, vymezení pojmu profesionální rodina, rodičovství vlastní a náhradní, náhradní rodinnou péčí, historii náhradní rodinné péče a pěstounskou péčí v České republice. Dále se zabývá traumaty, s nimiž děti přicházejí do péče pěstounů prarodičů, konkrétními projevy traumatu a následnými problémy ve vztazích těchto dětí.

V praktické části diplomové práce autorka zpracovala pět příběhů pomocí kazuistik, které jsou velmi zajímavé a celou diplomovou práci obohacují.

V diplomové práci autorka zpracovává téma, které není často v literatuře časté. Proto toto téma považují za důležité a pro práci s pěstouny – prarodiči přínosné. Proto jej doporučuji k obhajobě.

Doporučení k obhajobě: **doporučuji/nedoporučuji***

Navrhovaná klasifikace: 1

Datum, podpis:

4.9.2019

PhDr. Jolána Mižikarová

* nehodící se, škrtněte

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Bc. Tereza Bystroňová
Obor studia: Psychologie
Název práce: Specifika péče pěstounů prarodičů
Oponent práce: Mgr. Johana Růžičková

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 79

Počet stránek příloh: 8

Počet titulů v seznamu literatury: 44

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová přiléhavost tématu

		2		
--	--	---	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		2		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

			3	
--	--	--	---	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

			3	
--	--	--	---	--

Využití výzkumných empirických metod

			3	
--	--	--	---	--

Využití praktických zkušeností

1				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

--	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

			3	
--	--	--	---	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

			3	
--	--	--	---	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

			3	
--	--	--	---	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

1. Z jakých dat jste čerpala v kategorii „charakterové vlastnosti a rysy“?
2. Píšete, že jste po sběru dat provedla jejich analýzu. O jakou analýzu se jednalo a na základě čeho jste si vytvořila zmíněnou strukturu, do níž jste analyzovaná data „zasazovala“?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Autorka si zvolila zajímavé téma pěstounské péče. Toto téma, stejně jako celá práce stojí na pomezí psychologie a sociální práce.

V teoretické části přehledně mapuje danou problematiku, poměrně velký prostor věnuje spíše právnímu vymezení jednotlivých typů náhradní rodinné péče, nicméně dostává se i k psychologickému popisu možných úskalí a problémů s pěstounskou péčí spojených. Text je přehledný a čtivý. Vytkla bych především chybějící odkazy na zdroje, v některých případech není jasné, zda jde o názor samotné autorky, či nikoliv. Některá tvrzení by rovněž bylo třeba podložit výzkumem (zvláště, uvede-li autorka tvrzení větou: „Je vědecky dokázáno...“, aniž by na jakýkoliv výzkum odkázala). Rovněž některá „odvážná“ tvrzení by bylo třeba nějak podložit („Potřeba vzniku rodiny souvisí s mnoha pudovými silami.“, str. 9). Za nedostatek považuji rovněž výběr literatury, především chybí větší zastoupení cizojazyčných a současných publikací. Dále bych vytkla sekundární citace některých klasiků (Bowlby, Erikson), namísto aby autorka citovala přímo z jejich prací.

Bohužel mám výhrady i k empirické části práce. Přitom samotné téma považuji za velmi zajímavé a nosné. Problém je v metodologii. Autorka zvolila kvalitativní přístup, pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky „Jak vypadá příbuzenská péče a v čem jsou její specifika“ použila kazuistiky jednotlivých případů. Při jejich interpretaci ovšem není jasné, z jakého zdroje ta která data pocházejí, např. v kategorii „Charakterové vlastnosti a rysy“ nevíme, jde-li o subjektivní názor pěstounů, odborných pracovníků, či autorky samotné. V kapitole 5.5 popisuje autorka vlastní zkušenost z práce s rodinami, nezmiňuje se ovšem o tom, zda a jak tyto zasahovaly do interpretace výsledků jejího šetření. Přitom se ovšem zdá, že značně. Není zcela jasné, co autorka míní tím, že proběhla „selekcí podstatných informací, následná analýza a jejich zasazení do předem připravené struktury“ (str. 39). Jednou ze základních charakteristik kvalitativního přístupu přitom je absence předpřipravených konceptů a struktur, která umožňuje zahlédnout to, co se během výzkumu samo ukazuje. Poslední připomínka je pak k volbě projektivní techniky. Ta se ukázala jako nevhodná, neboť většina pěstounů měli s její realizací měla problém. Podstatná část výzkumu, totiž výpověď samotných pěstounů, je na data dosti chudá.

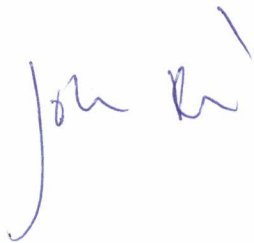
Formální stránka je v pořádku, až na opakující se chyby v interpunkci.

Autorka si bezesporu dala s textem práci a věnovala mu dostatek času. Text ale trpí řadou výše zmíněných neduhů. Doporučuji práci k obhajobě s hodnocením 2 – 3 dle obhajoby.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: velmi dobře/dobře dle obhajoby

Datum, podpis:

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Jan K.', written in a cursive style.